

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Miglės Dervinytės,

II kurso, baudžiamosios justicijos magistrantūros
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Lygtinio paleidimo taikymo problemos praktikoje

**Practical Problems of Application of Early Release from Penal
Institutions**

Vadovas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Recenzentė: doc. dr. Andželika Vosyliūtė

**Vilnius
2023**

ĮVADAS	3
1. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMO RAIDA LIETUVOJE	6
1.1. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų samprata	6
1.2. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų prasmė ir tikslai.....	9
1.3. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų reglamentavimo raida ir taikymo praktika Lietuvoje.....	12
2. LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMO PROBLEMATIKA	17
2.1. Bendrosios lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymo sąlygos.....	17
2.2. Sąlyginio ir automatinio lygtinio paleidimo privalumai ir trūkumai.	21
2.3 Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų diferencijavimo pagal nusikaltimo sunkumą ir bausmės trukmę problema	23
2.4. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymas atskiroms asmenų grupėms	25
2.5. Subjektų, taikančių lygtinį paleidimą, nustatymo ir kompetencijų paskirstymo problema.....	28
2.6. Intensyvios priežiūros lygtinio paleidimo metu taikymo problematika.....	31
2.7. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų netaikymas	34
3. PROBACIJOS VYKDYMAS LYGTINAI PALEIDUS IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ ...	38
3.1 Probacijos metu nustatomi įpareigojimai ir draudimai	39
3.2. Probacijos metu vykdomos programos	42
3.3. Probacijos nutraukimo ir įvykdymo sąlygos.....	43
4. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ PERSPEKTYVOS	46
IŠVADOS	49
LITERATŪRA	51
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58

IVADAS

Temos aktualumas. Kaip nurodoma Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje valstybėms narėms Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio), lygtinis paleidimas laikomas viena pozityviausių ir patikimiausių priemonių, leidžiančių užtikrinti nusikaltimų recidyvų prevenciją bei nuteistųjų reintegracijos skatinimą, suteikiant kaliniui pagalbą, jam sugrįžtant į visuomenę. Dar Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje (2016), buvo iškeltas tikslas skatinti veiksmingos probacijos ir lygtinio paleidimo procesą, taip siekiant išspręsti įkalinimo įstaigų perpildymo problemą, todėl buvo priimti Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – LR BVK) 157 straipsnio pakeitimai. Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2020 m.) programoje vėl nurodoma, kad privalu siekti tobulinti lygtinio paleidimo sistemą, nustatant ir apibrėžiant kuo aiškesnes procedūras bei kriterijus, taip pat išreiškiant siekiamybę orientuotis į darbą su nuteistaisiais dėl sėkmingos jų resocializacijos, o šiam tikslui pasiekti svarbus nevyriausybinių organizacijų, bendruomenių, psichologų, mediatorių bei kitų sričių specialistų įsitraukimas į probacijos sistemą. Tai rodo ne tik analizuojamos magistro temos aktualumą, bet ir tai, kaip sunku politiniu lygmeniu atrasti veiksmingą lygtinio paleidimo modelį.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje CM/REC (2010) 1 dėl Europos Tarybos probacijos taisyklių 39 punkte nurodoma, kad nors įkalinimo įstaigos ir probacijos tarnybos nėra viena organizacija, jų glaudus bendradarbiavimas yra svarbus prisidedant prie pozityvaus nuteistojo reintegracijos proceso. Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme taip pat reglamentuota pataisų įstaigų pareiga, ruošiant nuteistus asmenis lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų, bendradarbiaujant su probacijos tarnybomis arba savarankiškai, vykdyti resocializacijos priemones, kurios padėtų užtikrinti nuteistųjų integraciją į visuomenę.

Kalėjimų departamento prie Lietuvos teisingumo ministerijos (toliau vadinama – Kalėjimų departamentas) 2020 m. veiklos ataskaitos duomenimis pamatinis bausmių vykdymo sistemos tikslas išliko toks pats kaip ir visais pastaraisiais metais – užtikrinti tokią bausmių vykdymo politiką, kuri būtų ne tik efektyvi, bet ir paremta konstituciniais žmogaus teisių pagrindais ir tarptautiniais laisvės atėmimo bausmės vykdymo standartais. Ataskaitoje taip pat iškeliamas tikslas skatinti bei motyvuoti nuteistuosius savo gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis. Kalėjimų departamento resocializacijos skyrių veiklos statistinės ataskaitos 2020 m. duomenimis, įkalinimo įstaigose veikiančių nuteistųjų organizacijos buvo 3, o štai 2021 m. duomenimis, tokių veikiančių organizacijų skaičius patrigubėjo (veikė 12 nuteistųjų organizacijų). 2020 m. įkalinimo įstaigose buvo

vykdomos 146 socialinės reabilitacijos programos, kuriose dalyvavo 2154 asmenys (išskyrus dalyvaujančiuosius pravalomosiose programose), tačiau 2021 m., remiantis ataskaitiniais duomenimis, socialinės reabilitacijos vykdomų programų skaičius sumažėjo iki 115. Svarbu paminėti ir visuomeninių ir religinių organizacijų įsitraukimą į nuteistųjų resocializacijos procesą, suteikiant praktinę pagalbą, kurių atvejų 2020 m. buvo 731, o 2021 m. pagalbos atvejų skaičius padidėjo iki 834. 2020 m. liepos 1 dieną įsigaliojo Baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK), LR BVK ir Probacijos įstatymo pakeitimai, suteikiantys galimybę dažnesniam bausmių taikymui už įkalinimo įstaigos ribų, kai nuteistajam suteikiama galimybė likusią laisvės atėmimo bausmę atlikti neizoliuotam nuo visuomenės, prižiūrimam probacijos darbuotojų ir sugrįžus į bendruomenę. Tokiu atveju pakinta ne pati bausmė, tačiau jos atlikimo sąlygos. Lyginant su 2019 m. – nuteistųjų, atliekančių bausmę įkalinimo įstaigose, skaičius sumažėjo 13 proc., o tam įtaką turėjo dažnesnio lygtinio paleidimo taikymo galimybės (Lygtinis paleidimas – kelias teigiamų..., 2020).

Taigi magistro pasirinkta darbo tema – lygtinio paleidimo taikymo problemos praktikoje – aktuali teoriniais bei praktiniais aspektais.

Darbo tikslas – išanalizuoti probleminius teorinius ir praktinius lygtinio paleidimo taikymo aspektus, palyginti juos su užsienio šalimis,

Darbo uždaviniai:

1) atskleisti lygtinio paleidimo sampratą, tikslus, analizuojant lygtinio paleidimo taikymo Lietuvoje raidą ir taikymo praktikos aspektus;

2) išanalizavus lygtinio paleidimo teisinį reglamentavimą, identifikuoti jo trūkumus bei problemas;

3) išanalizuoti problemas bausmės vykdymo procese, pritaikius nuteistajam lygtinį paleidimą;

5) identifikuojant lygtinio paleidimo probleminius aspektus Lietuvoje, pateikti užsienio valstybių lygtinio paleidimo gerąją praktiką.

Darbo objektas – lygtinio paleidimo probleminiai aspektai.

Tyrimo metodai. Darbe pagrindiniai naudoti metodai yra sisteminis ir lingvistinis. Naudojant šiuos metodus nagrinėjami teisės aktai ir specialioji literatūra. Taip pat darbe naudojamas teleologinis metodas, siekiant išanalizuoti įstatymų leidėjo tikslus, priimant tam tikrus įstatymų pakeitimus. Istorinis metodas darbe naudojamas darant nebegaliojančių įstatymų nuostatų apžvalgą. Tai pat darbe naudojamas statistinis metodas, analizuojant su lygtinio paleidimo taikymu ir vykdymu susijusią statistinę informaciją.

Darbo originalumas. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų problematikos tema Lietuvoje daugiausiai yra rašę L. Jarutienė, S. Mesonienė, I. Michailovič, G. Sakalauskas, A. Vosyliūtė . Vilniaus universiteto Teisės fakultete 2014 m. ir 2015 m. magistro darbus tema „Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje ir užsienio valstybėse apgynė V. Gelžinytė ir B. Kostecka. 2016 m. Vilniaus universiteto Teisės fakultete magistro darbą tema „Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų Lietuvoje probleminiai aspektai“ apgynė L. Gendvilaitė. Šis magistro darbas paminėtų anksčiau magistro darbų skiriasi tuo, kad jame analizuojami ne tik lyginamieji, bet ir probleminiai, lygtinio paleidimo aspektai. 2020 m. buvo pakeisti analizuojamai temai aktualūs LR BVK ir Probacijos įstatymų straipsniai, kurie iš esmės pakeitė lygtinio paleidimo vykdymą Lietuvoje, todėl kyla poreikis apžvelgti šių pakeitimų priežastis, esmę ir jų įtaką lygtinio paleidimo proceso praktikoje.

Svarbiausi šaltiniai yra LR BVK, Probacijos įstatymas, tarptautiniai teisės aktai, moksliniai straipsniai autorių, kurie didžiausia apimtimi yra nagrinėję lygtinio paleidimo institutą, taip pat Kalėjimų departamento statistiniai duomenys.

1. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMO RAIDA LIETUVOJE

Vakarų kultūros šalyse jau nuo XIX a. pradžios yra logiška ir savaime suprantama, kad asmeniui už nusikalstamą veiką nebetaikomos tokios bausmės formos, kaip kankinimai ar kitokios fizinės bausmės. Palaipsniui juos pakeitė įkalinimas ir kitos alternatyvios bausmės. Peržvelgus maždaug 200 metų bausmių vykdymo istoriją matyti, kad per šį laiką kito ne tik įkalinimo formos, tačiau taip pat ir požiūris į įkalinimo vykdymą bei bausmės vykdymo ideologija. Per daugelį metų bausmių vykdymo sistema keitėsi daugeliu dalykų, pradedant kalinimo įstaigų architektūra (Sakalauskas, 2011, p. 38–44), personalo sudėtimi, kalinių teisių apimtimi, baigiant kalinimo tikslo suvokimu bei visa bendra atmosfera įstaigų viduje. Vieną iš tokių pokyčių būtų galima įvardinti XX a. prasidėjusį kalinimo atvėrimo procesą. Tokį procesą lėmė perėjimas nuo požiūrio, kad kalinimo proceso tikslas yra paveikti nuteistų asmenų elgesį bei pažiūras, prie požiūrio, kad įkalinimo žmonės perspektyvoje turėtų socializuotis ir būti motyvuojami sėkmingai grįžti į visuomenę. Prieita išvados, kad nuolatinis nuteistojo kalinimas uždaroje įstaigoje nemotyvuoja asmens gero elgesio ir pastangų. Suteikimas įkalintajam galimybės anksčiau laiko išeiti į laisvę, ne tik motyvuoja jį patį, bet leidžia, stebint jo elgesį, skatinti bei įvertinti pokyčius, spręsti dėl konkrečiai tam asmeniui veiksmingiausių priemonių skyrimo (Sakalauskas *et al.*, 2020, p. 249–250).

1.1. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų samprata

Remiantis Lietuvos baudžiamosios ir bausmių vykdymo teisės moksliniu požiūriu, lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų yra sąlyginio atleidimo nuo paskirtos laisvės atėmimo bausmės nuteistajam rūšis (Liutikas, 2003, p. 89), kitaip tariant, lygtinai paleidžiamas asmuo atleidžiamas nuo tam tikros laisvės atėmimo bausmės dalies atlikimo įkalinimo įstaigoje, nustatant nuteistajam konkrečius elgesio apribojimus bei nustatant bandomojo laikotarpio laiką. Kita vertus, LR BVK ir LR BK sisteminė analizė rodo, kad lygtinis paleidimas nėra priskiriamas grupei teisės normų, kurios reguliuoja atleidimą nuo bausmės atlikimo. Štai LR BK X skyriuje reglamentuojamas atleidimas nuo bausmės, tačiau jame lygtinis paleidimas nėra įtrauktas, o ši priežastis kelia abejones, ar lygtinis paleidimas gali būti priskiriamas atleidimo nuo bausmės rūšiai.

Šiais laikais nuteistiesiems taikomas lygtinis paleidimas visuomenėje gali būti suprastas skirtingai ir dviprasmiškai, turint omenyje tai, jog lygtinio paleidimo institutas suteikia vilčių ir prasmės bausmę atliekantiems nuteistiesiems, tačiau, tuo pačiu metu, tam tikrai visuomenės daliai kelia abejones (Lygtinis paleidimas – kelias teigiamų..., 2020), o tai atspinti daugelis atliktų tyrimų, kad asmens įkalinimas ne tik neigiamai prisideda prie

nuteistojo savivertės sumažėjimo, bet ir neigiamo visuomenės požiūrio į tokį asmenį (Evans, Pelletier, Szkola, 2018, p. 255–280). 2007 m. Norvegijoje atliktas tyrimas, kurio tikslas buvo ištirti pačių kalinių ir visuomenės požiūrį į nuteistuosius. Apklausoje dalyvavo 187 įvairių studijų studentai, o tyrimo rezultatai atspindėjo neigiamą studentų požiūrį į nuteistuosius (Kjelsberg, Skoglund, Rustad, 2007, p. 7–9).

LR BVK nepateikia lygtinio paleidimo instituto sąvokos, tačiau LR BVK 157 straipsnyje numatytos lygtinio paleidimo sąlygos. Žodis „lygtinis“, lingvistiniu požiūriu reiškia sąlyginis, ar kas nors, daroma su tam tikra sąlyga. Teismų praktikoje galima aptikti nuomonę, jog „bendra taisyklė yra ta, kad nuteistasis turi atlikti nuosprendžiu jam paskirtą bausmę, nes skirdamas bausmę teismas įvertina, kad tik tokio dydžio bausmė yra adekvati padarytoms nusikalstamoms veikoms ir savo poveikiu padės pasiekti bausmės tikslus“ (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹. Toks teiginys kritikuotinas, nes gali susidaryti toks išpūdis, jog teismas lygtinį paleidimą sieja su bausmės sumažinimu, tačiau tuo pačiu metu lygtinį paleidimą apibrėžia kaip alternatyvią bausmės atlikimo tvarką, o tai reiškia, jog nuteistasis toliau atlieka bausmę, kuri dėl lygtinio paleidimo pritaikymo nėra sutrumpinama. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgoje pasakyta, kad „[n]eatlikta bausmės dalis asmeniui, kuris buvo lygtinai atleistas nuo bausmės prieš terminą ar kuris buvo lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos, teismų laikoma [kaip] likusi realiai neatlikta bausmės dalis“ (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2007 m. gruodžio 1 d. Teismų praktikos skiriant bausmes apžvalga).

Bausmių vykdymo sistema Lietuvoje reglamentuojama ne vien LR BVK, bet ir kituose savarankiškuose įstatymuose, o tai reiškia, kad Lietuvoje ši sistema nėra pilnai kodifikuota. Yra įstatymų kurie reglamentuoja tam tikrus bausmių vykdymo aspektus, kurie nėra apibrėžti LR BVK. Vienas iš tokių įstatymų – Probacijos įstatymas, kuriame nurodoma, jog „probacija – sąlyginė alternatyva paskirtai arešto ar laisvės atėmimo bausmei (bausmės ar jos dalies vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra.“ Tokį priskyrimą paaiškinti galima tuo, jog svarbiausi probacijos elementai, taip pat yra ir lygtinio paleidimo elementai, kaip, pavyzdžiui, nuteistojo integravimas į visuomenę, nuteistojo priežiūra ir pan. (Mesonienė, 2006, p. 74). Šis įstatymas lygtinio paleidimo kontekste svarbus tuo, kad reglamentuoja probacijos tikslus bei principus, apibrėžia probacijos vykdymo tvarką bei kitas kryptis. LR BVK, kaip ir kiti norminiai teisės aktai nenusako tikslios lygtinio paleidimo apibrėžties, o nurodo tik taikymo sąlygas.

¹ Bylos Nr. 1S-233-626/2020.

Taigi mokslinėje literatūroje bei LR teisės aktuose lygtinis paleidimas apibūdinamas kaip viena probacijos formų. Aprašant laisvės atėmimo bausmės laikotarpį, BVK 157 straipsnio 8 dalyje įtvirtinta, jog tai yra likusios laisvės atėmimo bausmės dalis. Užsienio valstybėse, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose ar Kanadoje, lygtinis paleidimas laikomas taip pat laikomas sąlyginiu paleidimu, kuomet nuteistasis likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlieka įsiliejęs į visuomenę (Mesonienė, 2006, p. 76).

Dažnu atveju teismų sprendimuose dėl lygtinio paleidimo galima įžvelgti, jog teismas šį institutą traktuoja kaip paskirtos bausmės sąlygų švelninimą nuteistajam. Anot G. Sakalausko, į lygtinio paleidimo institutą, netūrėtų būti žvelgiama vien tik per laisvės atėmimo bausmės vykdymo formos švelninimo prizmę, o priešingai – reikėtų pažvelgti į šio instituto prasmę plačiau (Sakalauskas, 2013, p. 8). Analizuojant teismų praktiką, galima pamatyti, jog atsisakant taikyti nuteistajam lygtinį paleidimą nurodoma, kad toks sprendimas pritaikyti šį institutą „paneigtų baudžiamosios teisės esmę ir paskirtį, suformuotų nebaudžiamumo nuotaikas bei nepagarbą įstatymui“ (Kauno apygardos teismo 2018 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje)². Toks teiginys kritikuotinas, nes prieštarauja bausmės tikslams. Kaip nurodyta viename iš LR Vyriausybės nutarimų, kuriuo motyvuojamas lygtinio paleidimo nuostatų keitimo būtinumas³ – „bausmės tikslas yra ne tik nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, bet ir sulaikyti nuo nusikalstamų veikų darymo, paveikti bausmę atlikusį asmenį, kad jis laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Pažymėtina, kad pasiekus šiuos tikslus nėra tikslinga toliau tokį asmenį laikyti izoliuotą nuo visuomenės.“ Iš to galima spręsti, jog daugiau tikimybės pasiekti bausmės tikslus yra taikant lygtinį paleidimą, nei izoliuojant asmenį nuo bendruomenės.

Kauno apygardos teismas vienoje iš savo nutarčių atkreipia dėmesį į tai, kad: „nuteisto asmens lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos nėra visiškai atleidimas nuo paskirtos bausmės, kadangi lygtinai paleistas asmuo yra prižiūrimas ir stebimas, jam nustatomi įpareigojimai ir suvaržymai, kurių pažeidimai gali nulemti lygtinio paleidimo taikymo panaikinimą ir asmens grąžinimą į pataisos įstaigą neatliktai laisvės atėmimo bausmei atlikti“ (Kauno apygardos teismo 2020 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje)⁴. Todėl galima teigti, kad asmeniui, kuris jau atliko realią bausmę įkalinimo įstaigoje ir jam pritaikomas lygtinis paleidimas, jo bausmė nėra panaikinta, ir dėl šios

² Bylos Nr. 1S-58-327/2018.

³ Dėl LR BVK 158 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projekto“ NR. XIP-1446, 2010.

⁴ Bylos Nr. 1S-54-238/2020.

priežasties negali būti siejama su nebaudžiamumu ar atsakomybės už nusikalstamą veiką vengimu.

Žvelgiant per tarptautinių teisės aktų, susijusių su bausmių vykdymu, prizmę, lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų esmė gali būti įvardijama kaip bausmės atlikimas įsiliejus į visuomenę, alternatyva bausmės atlikimui uždaroje įkalinimo įstaigoje, bausmių vykdymo deinstitutionalizavimas ir pan.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje valstybėms narėms R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo lygtinis paleidimas suprantamas kaip priemonė, kuri, suteikdama galimybę sumažinti įkalinimo trukmę, padeda nuteistiesiems grįžti į visuomenę, dėl ko jiems tampa lengviau siekti integracijos tikslų. Dar vienoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje valstybėms narėms Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) apibrėžiama, kad lygtinis paleidimas yra ankstyvas nuteistųjų asmenų paleidimas pagal tam tikras, kiekvienam asmeniui individualizuotas sąlygas, kurios pritaikomos po asmens paleidimo į laisvę. Pabrėžtina, kad į šį apibrėžimą nepatenka amnestija ir malonė.

Apibendrinant, lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų gali būti suprantamas kaip sąlyginis paleidimas iš įkalinimo įstaigos ankščiau, nei baigiasi realios laisvės atėmimo bausmės terminas, tačiau su sąlygomis, jog nuteistasis, prižiūrint tam įgaliotų institucijų, laikysis jam nustatytų draudimų ir įpareigojimų, tokiu būdu siekiant resocializacijos.

1.2. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų prasmė ir tikslai

Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų pamatu ir pagrindine siekiamybe galima laikyti nuteistųjų resocializaciją. Šį institutą galima laikyti viena daugiausiai teigiamų rezultatų suteikiančia ir ko ne veiksmingiausia priemone, siekiant vykdyti pažeidimų recidyvo prevenciją bei norint motyvuoti nuteistus žmones reintegruoti, suteikiant jiems palaipsnių įsiliejimą į visuomenę, taikant tam tikrus individualius planus, juos remiant bei prižiūrint (Lygtinis paleidimas – kelias teigiamų..., 2020).

Kalbant apie lygtinio paleidimo instituto prasmę ir tikslus, svarbu išanalizuoti, kokie yra pačios bausmės tikslai. Jie įtvirtinti LR BK 41 straipsnio 2 dalyje: bausmės skiriamos tam, kad veiktų kaip prevencinė priemonė asmenims nuo nusikaltimų darymo, kad būtų nubaustas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, kad būtų sukuriama prevencija asmeniui nuo naujų ir pasikartotinų nusikalstamų veikų darymo, taip pat tam, kad būtų paveikti bausmę jau atlikę asmenys, kad jie vėl nenusikalstų ir laikytųsi įstatymų, bei kad būtų įgyvendintas teisingumo principas. Tuo tarpu LR BVK 1 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad pagrindinė bausmių vykdymo įstatymų paskirtis yra taip organizuoti bausmių vykdymo tvarką, jog

išėjęs į laisvę žmogus gebėtų savo gyvenimą tęsti laikantis įstatymų. Dėl to galima teigti, kad tokiu būdu LR BK 41 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti tikslai netenka prasmės. Atsiranda konkurencija tarp šiuose įstatymuose išdėstytų elementų, nes kai kurie iš jų tarpusavyje itin sunkiai suderinami, kaip pavyzdžiui nuteistųjų resocializacija ir asmens nubaudimas. Todėl pagrindiniu bausmių vykdymo sistemai iškeliamu tikslu tampa nuteistųjų resocializacijos ir integracijos į visuomenę tikslas (Sakalauskas, 2017, p. 226).

Svarbu ir tai, jog probacijos sistema Lietuvoje apibūdinama kaip komplikuoata, lyginant su kitomis užsienio valstybėmis, kaip, pavyzdžiui, Kanada. Šioje užsienio valstybėje pataisos sistema buvo keičiama ir tvarkoma atsižvelgiant į išsamių ekonominių, socialinių bei psichologinių tyrimų rezultatus. Remiantis šiais rezultatais buvo ieškomas geriausias lygtinio paleidimo modelio kūrimas. Tuo tarpu Lietuvoje, išsamūs šios srities tyrimai nebuvo atlikti (Mesonienė, 2010, p. 311–312). Negalima nepastebėti, kad pagrindinis lygtinio paleidimo siekis, jog asmuo kuo geriau integruotųsi visuomenėje, nėra iki galo išpildytas dėl silpno socialinės reabilitacijos darbo su nuteistais asmenimis, kuris nepakankamai pagrįstas moksliniais metodais bei gerąja praktika. Svarbu, kad su asmenimis, kuriems paskirta probacija, būtų dirbama pasitelkiant pripažintas ir veiksmingas pataisos programas, atsižvelgiant į tokią gerąją praktiką, kaip antai JAV Niujorko, Floridos, Teksaso, Džordžijos, Naujojo Džersio, Masačusetso, Ilinojaus ir Ohajo valstijų, kurių programos orientuotos į asmens elgsenos bei pačio asmens mąstysenos keitimą. Įžvelgiama problema, kad Lietuvoje nei vienas įstatymas imperatyviai to nenustato.

Pateikiant Europos šalių pavyzdžius, pradėti galima nuo Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos valstybėms narėms R (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių, kuriose nurodoma, kad visas bausmės atlikimas turėtų būti organizuojamas remiantis principu, kad nuteistieji, kurie yra įkalinami, po bausmės atlikimo įkalinimo įstaigoje, galėtų kuo lengviau integruotis į visuomenę laisvėje. Vokietijos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad nuteistųjų resocializacija yra ne tik svarbus bet ir pabrėžtinai vienintelis laisvės atėmimo bausmės tikslas, kuris taip pat būtinas dėl konstitucinio socialinės valstybės principo (Sakalauskas, 2007, p. 124). Vienintelis resocializacijos vykdant laisvės atėmimo bausmę tikslas įtvirtintas ir kitose Europos šalyse, pavyzdžiui, Olandijoje, Švedijoje, Danijoje, Prancūzijoje, Kroatijoje, Anglijoje, Norvegijoje ir kitose.

Analizuojant teismų praktiką pastebima, jog sprendžiant klausimą dėl nuteisto asmens paleidimo lygtinai, dažniau yra minimi LR BK įtvirtinti bausmės tikslai, bet ne lygtinio paleidimo tikslai. Kaip pavyzdį galima pateikti vieną iš teismo nutarčių, kurioje teismas nurodo, kad nors nuteistasis bausmę atlieka paprastojoje grupėje, jo nusikalstamo

elgesio rizika yra žema, nuteistasis taip pat apibūdinamas teigiamai bei pastebimi jo elgesio pozityvūs pokyčiai, tačiau visos šios aplinkybės nesudaro pagrindo manyti, kad asmeniui gali būti taikomas lygtinis paleidimas. To priežastis – atsižvelgimas į bausmės tikslus bei visuomenės interesų užtikrinimą (Alytaus apylinkės teismo 2019 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje)⁵. Tai leidžia manyti, kad sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo, nepaisoma bausmės vykdymui keliamo pagrindinio resocializacijos tikslo, o akcentuojami nubaudimo ir teisingumo visuomenės atžvilgiu užtikrinimo tikslai, neužsimenant, kokią įtaką toks sprendimas turės nuteistojo resocializacijai.

Kai kuriose nutartyse, dažniausiai tose, kuriose lygtinis paleidimas pritaikomas, užsimenama ir apie lygtinio paleidimo ir bausmės vykdymo tikslus. Kaip pavyzdį galima pateikti teismo nutartį, kurioje nurodoma, kad „< ...sprendžiant klausimą dėl nuteistojo galimybės išeiti į laisvę jo atžvilgiu taikant lygtinio paleidimo institutą, galėtų būti vertinami tik kitų nuteistojo elgesį ir asmenybę charakterizuojančių duomenų kontekste, vadovaujantis ne tik paskirtos bausmės tikslais, bet, visų svarbiausia, bausmės vykdymo principais bei lygtinio paleidimo tikslais. Priešingu atveju, lygtinio paleidimo institutas praranda savo prasmę, o nuteistieji neskatinami pasitaisyti.“ Atkreiptinas dėmesys, kad šio instituto atžvilgiu konkretūs tikslai nėra įvardijami. Paminėti ir bausmės skyrimo tikslai, tačiau jie taip pat išsamiau neaptariami (Kauno apygardos teismo 2021 m. rugpjūčio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje)⁶. Iš to darytina išvada, kad teismų praktika, kurioje vertinama, kokiais tikslais turi būti vadovujamasi sprendžiant lygtinio paleidimo taikymą/netaikymą, yra nevienoda.

Negalima pamiršti ir kito svarbaus lygtinio paleidimo instituto tikslo – įkalintų asmenų skaičiaus mažinimo. Svarbu taupyti valstybės skiriamas lėšas bausmių vykdymui bei spręsti įkalinimo įstaigų perpildymo problemą. Lietuvoje 2016 m. pabaigoje įkalintų asmenų skaičius siekė 7 355 (100 000 gyventojų teko 254 įkalinti asmenys), 2018 m. pabaigoje – 6 599 (235) (Įkalinių asmenų skaičiaus ataskaita, 2019), 2020 m. – 6 138 (220) (Įkalintųjų laisvės atėmimo įstaigose skaičius..., 2021), o štai 2021 m. pabaigoje matomas dar mažesnis įkalintų asmenų skaičius – 5 086. Nepaisant to, jog kiekvienais metais pastebimas įkalintų asmenų skaičiaus mažėjimas, lyginant su kitomis užsienio valstybėmis, įkalintų asmenų skaičius Lietuvoje vis dar vienas didžiausių. Pavyzdžiui, 2020 m. Italijoje 100 000 gyventojų teko 89 įkalinti asmenys, Lenkijoje – 179, Ispanijoje – 117, Vokietijoje – 70, Bulgarijoje – 106, Graikijoje – 102, Maltoje – 167, Estijoje – 184, Airijoje – 74.

⁵ Bylos Nr. T-378-878/2019.

⁶ Bylos Nr. 1S-516-493-2021.

Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvoje 2021 m. vienam įkalintam asmeniui, vidutiniškai per dieną išlaikymui buvo skiriama 37,66 eurai. Kaip pažymi G. Sakalauskas, nereikėtų tikėtis, jog paleidus asmenį lygtinai, visa ši jo išlaikymui skirta suma bus sutaupoma. Iš vieno lygtinai paleisto asmens yra galimybė sutaupyti tik nedidelę dalį, nes įkalinimo įstaigos personalas ir toliau dirba, jie negali būti atleidžiami ar sumažinti jų atlyginimai atsižvelgiant į įkalintų asmenų kiekį realiu metu. Tačiau išlieka tam tikra dalis lėšų, kuri yra sutaupoma ir gali būti panaudojama efektyvesniam personalo paskirstymui (Sakalauskas, 2013, p. 15).

1.3. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų reglamentavimo raida ir taikymo praktika Lietuvoje

1990 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, lygtinio paleidimo reglamentavimo teisės normos iš esmės nepakito, tačiau buvo padaryta keletas pakeitimų (Liutikas, 2003, p. 90). Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų iki 2003 m. gegužės 1 d. buvo reglamentuojamas LR BK. 2002 m. birželio 27 d. buvo priimtas ir 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo LR BVK, taip pat naujieji LR BK ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – LR BPK), su tikslu įgyvendinti teisinę bausmių vykdymo reformos dalį. Įsigaliojus naujiesiems kodeksams, lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų tvarka ir sąlygos reglamentuotos LR BVK septintajame skirsnyje.

Paminėtina, kad iki tol nustatytas teisinis reguliavimas buvo toks, jog teikimus dėl lygtinio paleidimo nagrinėdavo nuosprendį priėmęs teismas. Teikimus dėl lygtinio paleidimo teismui teikdavo bausmes vykdančios institucijos, o nuo 2003 m. gegužės 1 d. tai tapo pataisos įstaigos buvimo vietos apylinkės teismo funkcija (Liutikas, 2003, p. 90).

Siekiant įgyvendinti naujai reglamentuotą lygtinio paleidimo vykdymo tvarką, praktikoje buvo susiduriama su problemomis. Visų pirma, „dėl šalies kriminogeninės padėties buvo dideli teismų darbo krūviai, o tai komplikavo lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų instituto įgyvendinimą, nes teismai vėlavo svarstyti teikimus dėl lygtinio paleidimo taikymo. Laisvės atlikimo vietose lygtinio paleidimo tekdavo laukti ne vienam nuteistajam, kuriam pagal LR BVK 157 straipsnį lygtinis paleidimas jau galėjo būti taikomas“ (Liutikas, 2003, p. 90). Taip pat svarbu ir tai, jog minėto straipsnio redakcijoje, kurioje buvo nustatyti lygtinio paleidimo pagrindai, nebuvo įvardijamos kai kurių nuteistųjų kategorijos, taip pat paminėto straipsnio 3 dalyje nebuvo įtraukti asmenys, nuteisti už nesunkius nusikaltimus bei tokie asmenys, kurie padarė nusikalstamą veiką dėl neatsargumo ir nuteisti ilgiau nei 6 metams laisvės atėmimo (Mesonienė, 2006, p. 76). Ši įstatymo spraga buvo panaikinta 2004 m. liepos 8 d. priimtu įstatymo pakeitimo įstatymu.

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2012 m. liepos 1 d. formaliojo lygtinio paleidimo pagrindo esmė buvo, kad nuteistasis turėjo atlikti tam tikrą minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį, taip pat formalųjį lygtinio paleidimo pagrindą siejama su nuteistojo laisvės atėmimo bausmės atlikimu lengvojoje grupėje. Pažymėtina, kad LR BVK 140 straipsnio 1 dalies 10 punkte nurodoma, kad asmens perkėlimas į lengvąją grupę laikomas paskatinimo priemone. Svarbiausi išskiriami kriterijai gauti tokiai paskatinimo priemonei: iniciatyvos rodymas, nepriekaištingas elgesys bausmės atlikimo metu, stropus darbas, mokymasis ir kt. Kritikuotina tai, jog tokios išskirtos sąlygos suteikė pataisos įstaigų administracijoms neribotą laisvę nuspręsti, kurie nuteistieji nusipelnė tokio paskatinimo, o kurie – ne. Kaip buvo nurodyta LR BVK 157 straipsnio 3 dalies 3 punkte dėl lygtinio paleidimo atlikus 2/3 bausmės, šio straipsnio nuostatos buvo siejamos su nuteistojo įkalinimo bausmės atlikimu paprastojame grupėje bei kalėjimu. Problematiška tai, kad nuteistųjų suskirstymas į tam atskiras grupes priklausė nuo jų elgesio įkalinimo įstaigose. Didelę reikšmę dėl to turėjo ir nuteistiems asmenims taikomos nuobaudos, kurias nuteistieji galėdavo gauti už bet kokius smulkius pažeidimus. Todėl nuteistuosius patekti į drausmės grupę ir jiems tokiu būdu panaikinti teisę suteikti lygtinį paleidimą buvo itin lengva (LR BVK 158 straipsnis)⁷.

Tuo tarpu materialinio pagrindo esmė – teismo išvada, jog nuteistasis gali būti toliau taisomas neizoliuojant jo nuo visuomenės, taip pat jį prižiūrint, su sąlyga, kad jeigu nuteistas asmuo įsipareigoja įrodyti, kad stropiu darbu bei doru elgesiu gali pasitaisyti (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pažyma..., 2014)⁸. Pažymėtina, jog dėl to, jog nustatytų sąlygų nebuvo įmanoma patikrinti, teisinio reguliavimo buvo nustatytos subjektyvios lygtinio paleidimo sąlygos. Buvo keliamą prielaidą, kad „asmenį įmanoma toliau taisyti neizoliuotą nuo visuomenės, bet prižiūrimą“. Svarbu, jog sąvoka „taisyti“ nesuderinama su priimtinas bausmių vykdymo įstatymų paskirtimi – kad „atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“. Galima pateikti Vokietijos Konstitucinio Teismo 1967 m. liepos 18 d. sprendimo pavyzdį, kuriame sakoma, jog bausmių vykdymo užduotis yra siekti, jog nuteistasis, išėjęs į laisvę, toliau gyventų laikydamasis įstatymų, o ne būtų „taisomas“ (Vokietijos Konstitucinio teismo 1967 m. liepos 18 d. sprendimas).

Anuomet svarbus buvo asmenų suskirstymas į drausmės ir lengvasias grupes. LR BVK 158 straipsnio 1 dalies 5 punkte įtvirtino tai, kad draudžiama lygtinai paleisti

⁷ Pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 140, 154, 157, 159, 164, 179 IR 183 straipsnių pakeitimo bei 127, 160, 161, 162 ir 163 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymų projekto Nr. XIP-1895.

⁸ Baudžiamosios justicijos skyriaus Pažyma apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną (2014-02-11 Nr. 5R-23), p. 5.

asmenis, esančius drausmės grupėse. Tokiu būdu pataisos įstaigos administracija turėjo teisę netiesiogiai spręsti, kuriuos asmenis galima paleisti anksčiau, o kurie bus paleisti vėliau.

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojo Probacijos įstatymas. Lygtinio paleidimo proceso kontekste atsirado svarbi naujovė – Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisija. „Komisija yra Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymu sudaryta kolegiali, visuomeniniais pagrindais veikianti institucija, priimanti sprendimus dėl nuteistųjų prašymų lygtinai paleisti iš pataisos įstaigos“ (Dėl lygtinio paleidimo iš pataisos..., 2012)⁹. „2012 m. liepos 1 d. įsigalioję LR BVK pakeitimai suteikė visuomenės atstovams galimybę dalyvauti nuteistųjų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų procese. Taip užtikrinamas visuomenės atstovų dalyvavimas sprendžiant asmenų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos klausimus“. LR BVK buvo naujai nustatytos tokios sąlygos, būtinos lygtinio paleidimo taikymui: asmuo turi būti įvykęs individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemonės, taip pat jo nusikalstamo elgesio rizika, elgesys bausmės metu bei kitos reikšmingos aplinkybės leidžia manyti, jog jis pakartotinai nenusikals. Jei teismas, ar lygtinio paleidimo komisija nusprendavo, kad bendros aplinkybės neleidžia manyti, kad nuteistasis nebusikals ir laikysis įstatymų, tokiu būdu nusprendžiant nepaleisti jo lygtinai, taip pat turėtų būti atsižvelgiama į pagrįstą manymą, kad ilgesnis asmens įkalinimas tokią nusikalstamo elgesio riziką tik didina. Deja, tačiau nors ši formuluotė buvo aiškesnė, lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius ir toliau mažėjo.

Pabrėžtina tai, jog naujo 2012 m. ir 2020 m. teisinio reguliavimo formaliojo lygtinio paleidimo sąlyga yra ta, jog nuteistasis būtų atlikęs minimalią laisvės atėmimo bausmės dalį, o tai siejama su nusikaltimo sunkumu, išskyrus nepilnamečius nuteistuosius. Tarptautiniai ekspertai tokią sistemą kritikuoja, nes, pasak jų, toks kriterijus ignoruoja bausmių vykdymo ir baudžiamosios atsakomybės tikslų skirtumus (Dünkel, Weber, 2019, p. 401–434). Šiuo atžvilgiu lyginant Lietuvą su kitomis Vakarų Europos šalimis, daugumoje kitų Europos šalių nustatomas nuteistiesiems bendras terminas, po ko sprendžiama dėl galimybių asmenį paleisti/ nepaleisti lygtinai (Sakalauskas, Jarutienė, Kalpokas, Vaičiūnienė, 2020, p. 390). Lietuvoje, teismų praktikoje dažnai aptinkama atvejų, kai teismai savo nutartyse sprenddami dėl lygtinio paleidimo taikymo, atsižvelgia į nusikaltimo sunkumą.

Svarbu paminėti ir 2015 m., kurie buvo svarbūs bausmių vykdymo teisės raidos kontekste. Nuo 2012 m. liepos 1 d. iki 2015 m. rugpjūčio 31 d. formalusis lygtinio

⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas (2012 06 06, Nr.1R-154) 2 p.

paleidimo pagrindas įtraukė būtinybę nuteistajam įvykdyti individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, o štai nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusių pakeitimų, nebėra keliama tokia sąlyga, t. y. nuteistasis, sprendžiant dėl galimybės jam pritaikyti lygtinį paleidimą, nebeprivalo būti visiškai įvykdęs individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, pakanka, kad minėtos priemonės būtų vykdomos ir tęsiamos, asmenį lygtinai paleidus, kaip, pavyzdžiui, lygtinai paleistas nuteistasis gali mokytis, dalyvauti specialiose elgesio pataisos programose, todėl minėtų priemonių vykdomo pratęsimas laisvėje, neturi būti laikomas kliūtimi lygtinio paleidimo taikymui.

2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo LR BVK 157 straipsnio 1 dalies pakeitimas, apibrėžiantis, kad lygtinio paleidimo taikymas galimas tiems nuteistiesiems, „<...> kurių nusikalstamo elgesio rizika žema ir (ar) pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals <...>“. Aiškinamajame rašte dėl Bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymo nurodoma, kad, vertinant nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką, kartu turi būti vertinamas ir šio asmens elgesys bausmės atlikimo metu, įtraukiant jo įtakos įvertinimą nusikalstamo elgesio rizikai, ši informacija aprašoma Socialinio tyrimo išvadoje. Dėl šios priežasties dar kartą įtvirtinti LR BVK 157 straipsnio dispozicijoje, jog turi būti įvertinamas nuteistojo elgesys jam atlikinėjant įkalinimo bausmę nėra tikslinga“. G. Sakalausko nuomone, mėginimų nuspėti įkalinimo bausmę atliekančiųjų elgesį praktika rodo, kad remiamasi praeityje buvusiais teisiniais bei socialiniais sunkumais, kurie dažnu atveju užfiksuoti baudžiamojoje byloje ir asmens elgesio įvertinimu bausmės atlikimo metu, o rėmimasis tokiais kriterijais gali lemti tai, jog nuteistojo rizikingumas vertinimas kaip aukštas. Kita vertus, atliekančiojo įkalinimo bausmę asmens elgesio vertinimas ir jam taikytinų poveikio priemonių efektyvumo nustatymas yra daug svarbesnis už jam paskirtos ir atliktos bausmės dydį, nusikaltimo sunkumą, be to, autorius atkreipia dėmesį į tai, kad svarbiausia yra daryti išvadas, kurios leistų nuspręsti, ar nuteistojo elgesio rizika labiau sumažėtų jam gyvenant įkalinimo įstaigoje, ar turint galimybę būti paleistam lygtinai. Esminė mintis, jog asmens elgesio rizikos nustatymas turi būti skirtas tikslui rasti ateičiai geresnių alternatyvų. Teismų praktika rodo, kad kai įžvelgiamos nepalankios prognozės, nuteistajam nusprendžiama netaikyti lygtinio paleidimo ir įprastai, kokia šio asmens elgesio rizika bus tuomet, kai asmuo, praleidęs dar daugiau laiko įkalinimo įstaigoje, grįš į visuomenę, nediskutuojama.

2019 m. kovo 21 d. buvo priimti LR BVK ir LR BK pakeitimai, dėl nuteistųjų iki gyvos galvos galimo paleidimo. 2019 m. balandžio 2 d. įsigaliojo nauja LR BK 51 straipsnio redakcija, pagal kurią nuteistajam atlikus 20 metų laisvės atėmimo iki gyvos

galvos bausmės dalį, klausimą dėl minėtos bausmės pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimo bausmę, nagrinėja ir sprendžia teismas, remdamasis bausmę vykdančios institucijos teikimu. Pabrėžtina sąlyga – kai nusprendžiama nuteistajam iki gyvos galvos pakeisti bausmę terminuota, šios bausmės terminas turi būti nuo penkerių iki dešimties metų, nuo dienos, kai įsiteisėja teismo nutartis. Taip pat sprendamas dėl laisvės iki gyvos galvos bausmės pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimo bausmę teismas turi atsižvelgti į bausmės tikslus, asmens, dėl kurio sprendžiama, nusikalstamo elgesio riziką, jo elgesį bausmės atlikimo metu, kokį poveikį atlikta bausmė padarė nuteistajam ir ar nuteistasis įsipareigoja visiškai atlyginti ar pašalinti padarytą žalą, jei to dar nepadarė. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimo bausmę modulis yra kritikuotinas, nes nėra suderinamas su bausmių vykdymo teisės ir baudžiamosios teisės normų sistema tuo atžvilgiu, jog nėra įmanoma pagrįsti, kokiais kriterijais ar argumentais remiantis, nuteistajam, atlikusiam bausmę ar jos dalį, teismas galėtų skirti naują bausmę. Taip pat nėra galimybių pagrįsti, kokiais naujais baudžiamaisiais teisiniais kriterijais remiasi teismas, įvertindamas asmens nusikalstamo elgesio riziką ar kitas jo būdo savybes, kai, be kita ko, LR BK įtvirtinta, kad bausmės skiriamos už asmens padarytą nusikalstamą veiką, o ne už tai, ar asmuo savo elgesiu patenkino konkrečiai neapibrėžtus kriterijus, jog būtų vertas galimybės grįžti į visuomenę.

Taigi, siekiant efektyvaus lygtinio paleidimo instituto reguliavimo, svarbu suprasti, kad ne vien tik lygtinio paleidimo, bet ir bausmių vykdymo pagrindinis tikslas yra asmens resocializacija. Visuomenės saugumas galės būti užtikrintas tik tuo atveju, kai tarp visų šių žmonių gyvens tinkamai socializuoti bausmę atlikę asmenys. Tačiau pastebima problema, kad įkalinti nuteistieji, patiria tik žalingą kalinimo poveikį, po kurio jiems yra tik dar sunkiau integruotis į visuomenę. Lygtinis paleidimas neabejotinai padeda sumažinti tokį neigiamą poveikį nuteistajam vien jau dėl tos priežasties, jog įkalintas asmuo žalingoje aplinkoje prabūna trumpesnį laiką, kas leidžia manyti, jog ir šios žalingos aplinkos įtaka tokiu atveju bus mažesnė. Taip pat lygtinis paleidimas siejamas ir su kitais pozityviais tikslais, kaip, pavyzdžiui, mažesnis kalinių skaičius, kas daro įtaką valstybės lėšų taupymui, taip pat sprendžiant įkalinimo įstaigų perpildymo problemą, be viso to, nuteistieji skatinami elgtis pozityviai.

2. LYGTINIO PALEIDIMO TAIKYMO PROBLEMATIKA

Lygtinio paleidimo taikymo kriterijai skirstomi į materialiuosius ir formaliuosius pagrindus, kurie yra pagrindinis rodiklis, vertinant, ar nuteistasis gali būti paleistas lygtinai. Lygtinio paleidimo taikymo kriterijai įtvirtinami tam, kad būtų nustatyta ar asmuo, atliekantis bausmę įkalinimo įstaigoje, atitinka materialiuosius ir formaliuosius pagrindus, kuriuos atitikus, galima spręsti, kad nuteistasis gali toliau atlikti bausmę laisvėje. Tarptautinių teisės aktų nuostatos įtvirtina, kad lygtinio paleidimo taikymas privalo sietis su aiškiai, tiksliai ir iš anksto apibrėžtais kriterijais, kuriuos turi atitikti kaliniai. Kalbant apie iš anksto įtvirtintų kriterijų vertinimą, svarbu tai, kad būtų atsižvelgta ne vien tik į teisės pažeidimo prigimtį ir sunkumą, tačiau ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į nuteistojo asmenybę, biografiją, šio asmens nuteisimo tikslus ir aukos teises.

Štai Europos kalėjimų taisyklės nustato reikalavimą, kad nuteistasis būtų akivaizdžiai pasirengęs bendradarbiauti bei laikytis jam nustatytų pareigų. Sprendžiant dėl lygtinio paleidimo, itin svarbu įvertinti įkalinimo asmenybę, atsižvelgti į socialines ir ekonomines aplinkybes ir, be kita ko, į pritaikomų reintegracijos programų tinkamumą. Taip pat svarbūs tarptautinių teisės aktų nurodymai, kad asmeniui, atlikus minimalų bausmės laiką įkalinimo įstaigoje, atitinkamos institucijos turi pačios inicijuoti procedūrą dėl lygtinio paleidimo taikymo. Todėl kyla klausimas, ar Lietuvos Respublikoje numatyta sistema atitinka mokslinių tyrimų rezultatus ir tarptautinius standartus (Mesonienė, 2006, p. 77).

2.1. Bendrosios lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymo sąlygos

Formalusis ir materialusis pagrindai, pagal LR BVK 157 straipsnio nuostatas yra pagrindas Lygtinio paleidimo komisijai ir teismui spręsti dėl lygtinio paleidimo taikymo nuteistajam. Formalųjį pagrindą galima apibrėžti taip, jog nuteistajam pateikus prašymą paleisti jį lygtinai, šis vykdo individualiame socialinės reabilitacijos plane pritaikytas priemones bei, be viso to, jau yra atlikęs minimalią įstatymo nustatytą jam paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį (Kauno apygardos teismo 2021 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹⁰. Teismų praktika aiškiai formuluoja, kad formaliosios sąlygos bei jų atlikimas yra tik pagrindas svarstyti dėl lygtinio paleidimo taikymo, tačiau nėra jo pritaikymo nuteistajam pagrindas (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹¹. Teismų praktikoje pažymima, kad vien įgyvendinti formalūs pagrindai nuteistajam lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos taikymo neužtikrina.

¹⁰ Bylos Nr. 1S-48-594/2021.

¹¹ Bylos Nr. 1S-38-885/2020.

Remiantis LR BVK 157 straipsnio 1 dalyje išdėstytomis nuostatomis, viena pagrindinių lygtinio paleidimo taikymo sąlygų yra pagrįstas manymas, kad nuteistas asmuo, išėjęs į laisvę gyvens laikydamasis įstatymų bei nenusikalsdamas, o tokį manymą lemia žema nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika, taip pat pažangos ją mažinant įvertinimas (Kauno apygardos teismo 2019 m. lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹². Taigi, galima manyti, kad įvykdymas priemonių, numatytų individualiame socialinės reabilitacijos plane yra itin svarbus, tačiau tai nėra pagrindinis veiksnys komisijos nariams ir teisėjams priimti sprendimą. Nuteistų asmenų individualiuose socialinės reabilitacijos planuose įvykdytiems punkтам, teisėjų teigiamam sprendimui gali pritrūkti tam tikrų niuansų ir tai gali neigiamai paveikti siekį nuteistuosius tinkamai socialiai reabilituoti (Michailovič, Jarutienė, 2016, p. 166).

Formalųjį lygtinio paleidimo pagrindą įstatymų leidėjas ne kartą keitė. Ilgai formalųjį pagrindą sudarė tik bausmės dalis, kuri buvo privaloma atlikti nuteistiesiems, dėl kurių buvo sprendžiamas klausimas dėl lygtinio paleidimo taikymo. A. Vosyliūtė nurodo, kad bausmės dalis priklausė ne nuo vienos, o daugelio tam tikrų aplinkybių, kaip pavyzdžiui atliktos nusikalstamos veikos kaltės formos, nusikaltimo sunkumo, nuteistojo asmeninių savybių diferencijavimo (nepilnametis asmuo, nėščia moteris, pavojingas recidyvistas, asmuo turintis du ar daugiau nepilnamečių vaikų ar vieną vaiką iki septynerių metų), patekimo į grupes pataisos namuose, taip pat, įkalinimo vietos (Vosyliūtė, 2010, p. 101). Atlikta minimali laisvės atėmimo bausmės dalis, sprendžiant dėl lygtinio paleidimo, nuo 2012 m. liepos 1 d. nebėra susijusi su tuo, kurioje (paprastoje ar lengvojoje grupėje) nuteistasis atliko bausmę arba tuo, kad nuteistasis buvo pripažintas pavojingu recidyvistu. Atsižvelgiant į LR BVK 140 straipsnio 1 dalies 9 punktą, nuteistojo perkėlimas į lengvąją grupę yra laikoma paskatinimo priemone. Pagrindiniai kriterijai, skirti paskatinimo priemonei, laikomi: „nepriekaištingas elgesys, iniciatyvos rodymas, aktyvus dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose, stropus darbas, mokymasis“. Galima teigti, kad visos šios sąlygos suteikia laisvę pataisos įstaigų administracijoms spręsti, kurie nuteistieji atliks bausmę drausminėje grupėje, o kurie bus perkeliami į paprastąją grupę. Šiuo atveju pataisos įstaigos administracija vėl yra pagrindinė sprendimo priėmėja, kokia tvarka bausti nuteistuosius ir sprendžiant į kokią grupę juos priskirti. 2011 m. padaryti pakeitimai suteikė galimybę sumažinti korupcijos pasireiškimui taikant lygtinį paleidimą (Lietuvos

¹² Bylos Nr. 1S-846-919/2019.

Respublikos Seimo Teisės..., 2011)¹³. Sprendžiant klausimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo, visas reikšmingas aplinkybes, jų visumą įvertina lygtinį paleidimą taikantys subjektai, todėl nėra tikslinga kai kurias aplinkybes susieti su formalia lygtinio paleidimo sąlyga, taip neretai atitolinant lygtinį paleidimą ar apskritai užkertant jam kelią. Pavyzdžiui, Pravieniškių pataisos namų-atvirosios kolonijos administracijos pažymoje dėl X skundo nurodoma, kad „nuteistasis X bausmės atlikimo laikotarpiu drausmine tvarka baustas 92 kartus (2021-05-03 pažyma Nr. 61-2956), 8 kartus laisvės atėmimo bausmę atliko drausmės grupės sąlygomis. Paskutinį kartą iš drausmės grupės į paprastąją grupę perkeltas 2021-02-04 (2021-02-04 įsakymas Nr. 2-193). Pabrėžiame, kad Pataisos įstaigos administracija tik paskutiniu metu stebi, jog nuteistasis siekia mažinti nusikalstamo elgesio riziką, bei savo elgesį koreguoja teigiama linkme. Taip pat informuojame, kad 2021-04-22 nuteistasis X buvo pristatytas Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos Pravieniškių pataisos namų-atvirosios kolonijos Pirmojo sektoriaus komisijos posėdžio metu ir nutarta netaikyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos nuteistajam X.“ (Pažyma dėl X skundo..., 2021)¹⁴. Pataisos įstaigos administracija nenurodo konkrečių priežasčių, dėl kurių nuteistasis X buvo ilgą laiką paskirtas bausmę atlikti drausminėje grupėje. Taip pat pažymėtina kad Pataisos įstaigos administracija nenurodo, kuo nuteistojo elgesys pasikeitė, jog galima būtų spręsti apie jo mažesnę nusikalstamo elgesio riziką. Visa tai leidžia manyti, kad nuteistųjų skirstymas į grupes ir nuobaudų skyrimas gali būti objektyviai nepagrįstas ir šališkas, kas leidžia kritikuoti siekį nuteistus asmenis tinkamai resocializuoti.

Svarbu paminėti, kad pagal naują 2012 m. ir 2020 m. teisinį reglamentavimą formali lygtinio paleidimo sąlyga, dėl atliktos minimalios laisvės atėmimo bausmės dalies, siejama su nusikaltimo sunkumo įvertinimu (išskyrus nepilnamečius asmenis). Tarptautiniame lygmenyje tai vertinama neigiamai dėl tos priežasties, kad tokia sąsaja negali būti suderinama su skirtingais bausmių vykdymo ir baudžiamosios atsakomybės tikslais (Dünkel, Weber, 2018, p. 401–434). Ši sistema būdinga posovietinėms šalims, nes Vakarų Europos šalims būdinga nustatyti tam tikrą bendrą terminą ir tuomet vertinti asmens galimybes būti ar nebūti paleistam iš ikalinimo įstaigos. Lietuvoje taikoma lygtinio paleidimo sistema visais atvejais leidžia manyti, kad, nepaisant to, jog teismai savo nutartyse dažnai dar kartą atsižvelgia į nusikaltimo sunkumą, taip vykti neturėtų.

¹³ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 47, 157, 159, 164 ir 179 straipsnių pakeitimo bei 160, 161, 162 ir 163 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektui.

¹⁴ Pažyma dėl X skundo prieš Pravieniškių pataisos namus–atvirąją koloniją. 2021-07-12 Nr. 4D-2021/1-513, Vilnius.

Štai 2020 m. teismo nutartyje nurodoma, kad „nors nusikalstamos veikos sunkumas ir pobūdis neabejotinai jau buvo įvertintas teismo nagrinėjant baudžiamąją (-ąsias) bylą (-as) ir negali būti laikomas pagrindu atsisakyti taikyti lygtinį paleidimą, tačiau ši aplinkybė neturėtų būti sumenkinama ir sprendžiama visų nuteistąjį charakterizuojančių aplinkybių visumoje.“ (Marijampolės apylinkės teismo 2020 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹⁵. Toks teismų vertinimas prieštarauja *ne bis in idem* principui, todėl galima teigti, kad yra akivaizdžiai neteisingas.

Kalbant apie materialųjį pagrindą, nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2012 m. birželio 30 d., materialiuoju pagrindu buvo laikoma išvada, jog įkalintasis gali toliau atlikti bausmę neizoliuotas nuo visuomenės, tačiau prižiūrimas, su sąlyga, jei šis asmuo įsipareigoja savo doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad gali pasitaisyti. Viena labiausiai kritikuotinė lygtinio paleidimo materialiuųjų sąlygų – išvada, kad nuteistą asmenį galima taisyti toliau, integravus jį į visuomenę, bet tuo pačiu metu jį prižiūrint. Kaip teigia G. Sakalauskas, tokia sąlyga gali būti vertinama kaip itin nekorektiška ir abstrakti (Vosyliūtė, 2010, p. 106). Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad asmens resocializavimas minimas kaip „pataisymas“, o būtent resocializacija yra bausmės vykdymo tikslas. Dėl tokių vartojamų terminų formuluotė įgauna kitą prasmę ir negali reikšti to paties. Pagal G. Sakalauską tai lemia, kad pataisos procese nuteistasis tampa „objektu“, kurį reikia taisyti, jį pakeisti koreguojant asmenybės bruožus“ (Sakalauskas, 2010, p. 141–143). Nepaisant to, tokią formuluotę vartoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, savo 2009 m. birželio 9 d. nutarime teikdamas, kad „asmens ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinių grasinant bausmėmis ir nustatoma, kuo remiantis nusikaltę asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. birželio 9 d. nutartis)¹⁶.

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame LR BVK 157 straipsnio 1 dalies pakeitime, galiojusiame iki 2015 m. rugpjūčio 31 d., buvo nurodyta, kad galima laikyti, kad nuteistasis atitinka materialųjį lygtinio paleidimo pagrindą, jei yra išvada, kad jis laikysis įstatymų bei nenusikals, o atveju, kai tokie išvadai įtakos turi nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas, svarstant dėl materialiojo lygtinio paleidimo pagrindo atitikimo atsižvelgiama į asmens elgesį bausmės atlikimo metu ir kitas reikšmingas aplinkybes. Žmogaus teisių stebėjimo instituto vertinimu toks LR BVK straipsnio pakeitimas, įskaitant ir kitus tuo metu darytus LR BVK straipsnių pakeitimus, nedavė rezultatų siekiant svarbaus tikslo – paleisti lygtinai

¹⁵ Bylos Nr. TS-136-571/2020.

¹⁶ Dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę.

didesnį skaičių nuteistųjų. Kita vertus, nors pakeitime buvo trūkumų, vertinti jį vis tiek galima palankiai, nes lygtinis paleidimas buvo apibrėžtas konkrečiau, pakeitime buvo nustatyti objektyvesni kriterijai, į kuriuos reikia atsižvelgti sprendžiant dėl lygtinio paleidimo taikymo (Lygtinio paleidimo reforma Lietuvoje, 2013).

Svarbu paminėti, kad ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu lygiu, vartojamos sąvokos „resocializacija“ terminas yra diskutuotinas (Graebisch, Burkhardt, 2015, p. 55). Šios sąvokos sinonimu gali būti vartojami tokie terminai, kaip, reintegracija arba individuali nusikaltimų prevencija, o pati sąvoka yra pasirenkama atsižvelgiant į nacionalinį kontekstą. Resocializacija, kaip tikslas, negali būti orientuotas tik į nusikaltimų recidyvo vertinimą, toks siauras požiūris būtų nepakankamas, dėl šios priežasties, resocializacija visų pirma turėtų būti tikslo sušvelninti nuteistam asmeniui neigiamą įkalinimo poveikį, įgyvendinimas. Be viso to, svarbu, kad visuomenės požiūris į nuteistą ir jam sugrįžus į bendruomenę, būtų kaip į pilnavertę asmenybę. Dėl to gali būti daroma išvada, kad resocializacija turėtų būti suvokiama kaip galimybė lygtinai paleistam asmeniui tęsti gyvenimą laikantis įstatymų (Lygtinio paleidimo reforma Lietuvoje, 2013).

2.2. Sąlyginio ir automatinio lygtinio paleidimo privalumai ir trūkumai.

Probacijos įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje nurodoma, kad nusikalstamo elgesio prognozavimas yra standartizuotas asmenų nusikalstamo elgesio tikimybės bei galimybių ją sumažinti tyrimas. Europoje tam tikros valstybės neprognozuoja kalinių elgesio, o vadovaujasi dvejomis lygtinio paleidimo sistemos: „pasirinktinė“ bei „privalomąja“. „Pasirinktinė“ lygtinio paleidimo galimybė orientuojama į pozityvų individualaus įkalinimo elgesio rizikos vertinimą. Kita lygtinio paleidimo rūšis yra „privalomoji“, kurios sistemoje lygtinis paleidimas yra taikomas automatiškai, atsisakius individualios asmens prognozės. Tiesa, šioje sistemoje gali pasitaikyti prognozavimo bruožų, tačiau įkalinimo elgesio rizikos prognozavimas turi kitą tikslą – asmeniui netaikyti lygtinio paleidimo tokiu atveju, jeigu yra išskirtinė negatyvi nusikalstamo elgesio rizikos prognozė (Sakalauskas, 2013, p. 20). Institucija savo nuožiūra įvertina, ar kalinys turi teisę į lygtinį paleidimą. Šalys, taikančios automatinį paleidimą (dar vadinamą privalomu), nesivadovauja diskrecijos modeliu, o tai reiškia, kad lygtinis paleidimas turi būti suteiktas automatiškai po tam tikro bausmės dalies atlikimo (nors šis sprendimas gali būti šiek tiek koreguojamas ir individualizuojamas atsižvelgiant į sąlygas po išleidimo). Šiuo diskreciniu modeliu taip pat remiasi tokios šalys kaip, Švedija ar Slovėnija, kur kiekvienas kalinys turi būti lygtinai paleistas, kai yra atlikęs du trečdalius jam paskirtos bausmės (Sakalauskas et al. 2020, p. 401–402).

Probacijos įstatymas iš esmės buvo pakeistas ir jo nauja redakcija įsigaliojo 2020 m. liepos 1 d. Naujos redakcijos LR BVK 157 str. įsigaliojo 2020 m. liepos 5 d. ir vėl iš esmės pakeitė lygtinio paleidimo sąlygas, kurios buvo keičiamos 2003 m., 2011 m. ir 2015 m. Pagal LR BVK 157 straipsnio 1 dalį lygtinai gali būti paleisti nuteistieji, kurių nusikalstamo elgesio rizika yra žema arba kurie padarė akivaizdžią pažangą mažindami savo nusikalstamo elgesio riziką ir kurie faktiškai atliko toliau nurodytas minimalias laisvės atėmimo dalis:

1. Nuteistieji, atliekantys bausmę už neatsargius nusikaltimus, jeigu paskirta bausmė neviršija šešių metų, kiti kaliniai, jeigu paskirta bausmė neviršija ketverių metų, taip pat nepilnamečiai asmenys, atlikę trečdalį paskirtos bausmės;
2. Nuteistieji, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė ilgesnė nei ketveri metai ir trumpesnė nei dešimt metų, atlikę pusę paskirtos bausmės;
3. Nuteistieji, kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė ilgesnė kaip dešimt metų, bet trumpesnė nei dvidešimt penkeri metai, atlikę du trečdalius paskirtos bausmės (LR BPK 157 str. 2 d.) (Sakalauskas, 2021, p. 7–9).

Pagal naujuosius LR BVK pakeitimus, kaliniai, kuriems buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė iki ketverių metų už tyčinius nusikaltimus, gali būti lygtinai paleisti atlikę įkalinimo įstaigoje trečdalį paskirtos bausmės. Pagal naujuosius pakeitimus, tokiu atveju, jei įkalintas asmuo sutinka, kad jam būtų pritaikyta intensyvi priežiūra (elektroninis monitoringas), jis gali būti paleistas lygtinai iki šešių mėnesių anksčiau nei tai numatyta LR BVK 157 straipsnio 2 dalyje. Jei įkalintas asmuo nėra paleidžiamas po LR BVK 157 straipsnyje 2 dalyje nurodytos datos, jis gali būti paleistas lygtinai pritaikius jam intensyvią priežiūrą, kai toks asmuo yra atlikęs tris ketvirtadalius paskirtos laisvės atėmimo bausmės (netaikoma didelės rizikos įkalintiems asmenims ir nuteisti už sunkius nusikaltimus ar kai kuriuos sunkius nusikaltimus). Visi kaliniai, turintys nuobaudą už drausminį pažeidimą, padarytą atliekant bausmę, gali būti paleisti tik praėjus trimis mėnesiams po drausminės nuobaudos atlikimo (LR BVK 157 straipsnio 5 dalis).

Klausimui dėl lygtinio paleidimo taikymo spręsti, įgaliojimas suteiktas lygtinio paleidimo komisijoms ir jų sprendimui joks teismo patvirtinimas nėra reikalingas. Tokia praktika kritikuotina dėl pernelyg išplėtos komisijos kompetencijos ir kelia abejonių dėl atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio nuostatai, pagal kurią teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Komisija prašymo iš įkalinimo įstaigos neprivalo nagrinėti anksčiau kaip prieš 20 dienų iki galimo išankstinio paleidimo dienos. Jei komisija atmeta prašymą dėl išankstinio paleidimo, prie šio klausimo turi būti grįžtama ir svarstoma per ateinančius šešis mėnesius (LR BVK 164 straipsnio 6 dalis). Taip

pat Komisija turi pateikti įkalinimo įstaigai ir (arba) nuteistajam motyvuotas rekomendacijas dėl asmens socialinės rehabilitacijos ir (ar) sumažinus nusikalstamo elgesio riziką, nustatyti šių rekomendacijų įgyvendinimo terminą bei svarstymo iš naujo, dėl galimo išankstinio paleidimo, datą (Sakalauskas, 2021, p. 7–9).

LR BVK ir Probacijos įstatymo pakeitimams, suteikiantiems nuteistiesiems galimybę į automatinį lygtinį paleidimą, buvo keliami tikslai padėti taikyti dažnesnį lygtinį paleidimą, kurio metu nuteistasis būtų prižiūrimas probacijos darbuotojų, padėti nuteistiesiems lengviau įsidarbinti, kas leistų pervesti dalį jų uždirbtų pinigų pervesti nukentėjusiojo žalai atlyginti, taip pat, sutaupyti valstybės lėšų kalinių išlaikymui. Sąlyginio paleidimo atveju LR BVK 175 str. nurodyta, kad nuteistasis gali būti paleidžiamas esant materialioms lygtinio paleidimo sąlygoms, kas reiškia, kad įprastai šią lygtinio paleidimo rūšį taiko lygtinio paleidimo komisija arba teismas. Automatinio lygtinio paleidimo atveju, dėl jo pritaikymo sprendžia pataisos įstaigos administracija. Automatinio lygtinio paleidimo taikymo atveju, lyginant su sąlyginiu automatinio paleidimu, turi būti atlikta didesnė neatlktos bausmės dalis ir pažymėtina, kad nusikalstamo elgesio rizika gali būti aukšta, tačiau turi būti pažanga ją mažinant. Nors automatinis lygtinis paleidimas sutikia galimybę dažnesniam lygtinio paleidimo taikymui, kritikuotinas o platus sąrašas išimčių, dėl kurio automatinis lygtinis paleidimas negali būti taikomas nuteistiesiems asmenims už labai sunkius nusikaltimus arba tam tikrų rūšių BK skyriuose numatytus sunkius nusikaltimus. Būtent šių dviejų grupių nusikaltimų išskyrimas prieštarauja Tarptautiniams lygtinio paleidimo tikslams (socializacijai bei integracijai). Dėl šios priežasties manytina, kad automatinio lygtinio paleidimo išimtys turėtų būti siaurinamos (Baudžiamųjų įstatymų (ne)kokybė ir žmogaus teisės, 2021).

2.3. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų diferencijavimo pagal nusikaltimo sunkumą ir bausmės trukmę problema

Ilgos laisvės atėmimo bausmės turi didžiausią įtaką dideliame kalinių skaičiui. Nors 2020 m. liepos 1 d. buvo priimti jau aptarti įstatymų pakeitimai, nauja sistema ir toliau taiko lygtinio paleidimo sąlygų diferencijavimą pagal bausmės trukmę, o tai neatitinka bausmių vykdymo tikslo – resocializacijos. Bausmės trukmė visų pirma priklauso nuo nusikaltimo sunkumo, į kurį įstatymų leidėjas jau atsižvelgia nustatydamas laisvės atėmimo bausmės terminus, tačiau resocializacijos galimybės priklauso nuo konkretaus asmens, o ne nuo to, kokiam terminui jam yra paskirta bausmė.

Pagal LR BK, tyčiniai nusikaltimai skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Už tyčinį nesunkų nusikaltimą, pagal baudžiamąjį įstatymą

baudžiama laisvės atėmimu maksimaliai iki trijų metų, už apysunkį nusikaltimą – maksimali laisvės atėmimo bausmė yra ilgesnė nei treji metai, bet ne ilgesnė kaip šešeri metai, už sunkų nusikaltimą – laisvės atėmimo bausmės trukmė viršija trejus metus, bet yra ne ilgesnė kaip dešimt metų, už labai sunkius nusikaltimus – maksimali laisvės atėmimo bausmės trukmė viršija dešimt metų.

Senosios redakcijos LR BVK 154 straipsnio 3 dalyje nuteistųjų kategorijų diferencijavimą galima buvo pavadinti stereotipiniu, o ypatingai – kai tai apima asmenis, nuteistus už labai sunkius nusikaltimus ir ilgą jiems paskirtą laisvės atėmimo bausmę. Šiai kategorijai nuteistųjų negali būti taikoma išvyka be sargybos ar palydos. Pažymėtina, kad visi šie nuteisti asmenys kada nors bus paleisti į laisvę (lygtinai arba atlikę visą jiems paskirtą bausmę), o leidimas jiems išvykti be sargybos ar be palydos galėtų būti rezultatyvi integracijos proceso dalis. Suprantama, kad tai negalėtų būti taikoma visiems nuteistiesiems, tačiau šis klausimas galėtų būti sprendžiamas įkalinimo įstaigų administracijų, o tokias išvykas galėtų gauti didesnė dalis nuteistųjų, nepaisant jų praeityje padaryto nusikaltimo sunkumo (Sakalauskas, 2013, p. 44–45). Pažymėtina, kad dažnai, nuteistajam norint gauti išvyką, kliūtimi tampa jam paskirtas ilgas terminas laisvės atėmimo bausmės arba didelė neatliktos bausmės dalis. Teismo paskirta bausmės trukmė yra už asmens praeityje padaryto nusikaltimo sunkumą, o ne už įkalinimo elgesį bausmės atlikimo metu, tad abejonių kelia tai, ar šiuo kriterijumi turėtų būti vadovaujama, sprendžiant nuteistojo prašymą išvykti (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 283).

Aktuali problema yra tai, jog sprendžiant dėl asmeniui taikytino lygtinio paleidimo, nors ir neturėtų būti iš naujo atsižvelgiama į padaryto nusikaltimo sunkumą, tačiau teismų nutartyse tokia praktika atsispindi dažnai (Sakalauskas, 2013, p. 17). Kaip teigia G. Sakalauskas, „*Lygtinio paleidimo galimybės neturėtų būti diferencijuojamos pagal nusikaltimo sunkumą, nes toks modelis iškreipia bausmių skyrimo ir jų vykdymo tikslų balansą. Teismai, tvirtindami Lygtinio paleidimo komisijų sprendimus, turėtų vertinti tik procedūrinius aspektus, o ne naujai spręsti dėl lygtinio paleidimo reikalingumo – jį turi vertinti specialistų komisija*“ (Įkalinimo sistemos Lietuvoje reforma, 2019). Tokiais atvejais, į nusikaltimo sunkumą atsižvelgiama net kelis kartus (Sakalauskas, 2013, p. 17), o to būtų išvengiama, jei teismas, prieš priimant sprendimą, atsižvelgtų į vieną svarbiausių bausmės vykdymo tikslų – kad nusikaltęs asmuo ateityje nebeusikalstų. Būtent lygtinis paleidimas yra ta priemonė, kuri gali rezultatyviausiai šio tikslo pasiekti ir tik retais atvejais lygtinio paleidimo taikymas gali turėti neigiamų pasekmių (Sakalauskas, 2017, p. 11–12).

2.4. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymas atskiroms asmenų grupėms

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojus BVK 157 straipsnio pakeitimas, įkaliniesiems asmenims, kuriems lygtinis paleidimas yra taikytinas, faktiškai atliktos minimalios laisvės atėmimo bausmės dalis priklauso nuo padarytos nusikalstamos veikos kaltės formos, nusikaltimo sunkumo bei nuo to, ar nuteistasis yra nepilnametis. Nustatinėjant privalomą atlikti prieš lygtinį paleidimą minimalią atliktinos bausmės dalį, nebeatsižvelgiama į tai, kokia nuteistojo šeiminei padėtis – vaikų iki septynerių metų arba dviejų ir daugiau nepilnamečių vaikų turėjimu. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos teigimu, atsižvelgimas į tokią aplinkybę praktikoje buvo diskutuotinas. Pasitaikydavo atvejų, kai nuteistieji pripažindavo savo vaiko tėvystę tik po to, kai būdavo priimamas nuosprendis, dažnu atveju po kelerių metų nuo vaiko gimimo. Tai reiškia, kad nuteistieji neturėdavo kuo pagrįsti fakto, kodėl vaiko tėvystės nepripažino anksčiau. Svarbu ir tai, kad kai kurie nuteistieji nepalaikydavo bendravimo su vaiku, be viso to, neprisidėdavo ir prie vaiko išlaikymo, nepaisant to, kad asmeninėje savo banko sąskaitoje turėdavo pinigų. Iš tokių aplinkybių buvo aiškiai suprantama, kad nuteistieji pripažindavo tėvystę tik tam, kad jiems būtų suteikta galimybė būti anksčiau paleistiems lygtinai. Taip pat praktikoje pasitaikydavo atvejų, kai nuteistasis, pripažinęs tėvystę, po lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos jos atsisakydavo. Teismų praktikoje atsispindėjo tai, kad maždaug pusė prašymų dėl lygtinio paleidimo, kai nuteistasis argumentuodavo kreipimąsi tuo, kad turi vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, dažnai nebuvo tenkinami, nes nuteistieji nevykdėdavo tėvystės pareigų. Dėl šios priežasties, kai teismai pradėjo vertinti tėvystės pareigų įvykdymą, nuteistieji, stengdavosi įrodyti savo tėvystės pareigų vykdymo faktą, kaip pavyzdžiui, pervesdami pinigų dalį vaiko išlaikymui, mėgindami bendrauti su vaiku ir panašiai, tačiau pritaikius lygtinį paleidimą nuteistieji viso to nebevykdėdavo. Tai tik įrodė, kad nuteistieji manipuliuoja vaikais, siekdami naudos tik sau (Dėl Lietuvos Respublikos bausmių..., 2012)¹⁷. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. lapkričio 13 d. konsultacijoje buvo išaiškinta, kad įstatymas neuždraudė teismams taikyti lygtinį paleidimą tokiu atveju, kai nuteistasis yra atlikęs ne mažiau kaip vieną trečdalį paskirtos laisvės atėmimo bausmės bei tėvams, turintiems vaikų iki septynerių metų arba du ir daugiau nepilnamečių vaikų, tačiau realioje situacijoje nevykdantiems tėvystės pareigų. Taip pat buvo nurodyta, kad teismas privalo įvertinti tokias aplinkybes, ar

¹⁷ Dėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 140, 157, 159, 164, 179 ir 183 straipsnių pakeitimo ir 160, 161, 162 ir 163 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projekto.

nuteistasis vykdo nors kokias nors tėvystės pareigas (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003¹⁸).

Šalys, kurios priklauso Europos Tarybai jau ilgą laiką pripažįsta, kad nepilnamečiams asmenims įkalinimo bausmė turi būti taikoma kuo retesniais ir tik išimtiniais atvejais. Tokiu atveju, jei jaunas asmuo nuteisiamas laisvės atėmimo bausme, turi būti užtikrinamas įvairus ir prasmingas jo užimtumas, taip pat, tokiam asmeniui taikomos įvairios intervencinės programos pagal individualiai sukurtą bausmės vykdymo planą. Sudarytas planas turi būti kuo mažiau varžantis, leidžiantis paskatinti asmens raidą, pasiruošti nepilnamečių reintegracijai ir sugrįžimui į visuomenę. 2008 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje įtvirtinta, kad be visų įkalinto nepilnamečio raidą skatinančių priemonių, atskirame skyriuje aprašytas ir parengimo paleidimui procesas, kuriame pažymimas nuoseklių kalinimo atvėrimo nepilnamečiui priemonių taikymas. Statistika, kaip dažnai Lietuvoje yra taikomos LR BVK 140 straipsnyje numatytos laisvalaikio praleidimo už nepilnamečių pataisos namų galimybės, nėra vedama (Sakalauskas et al. 2020, p. 273).

Aptariant integracijos proceso individualizavimo svarbą nepilnamečiams, svarbu aptarti tarptautines rekomendacijas, kurios apibrėžia gerąją praktiką ir jos principus įkalinimo įstaigose. Svarbu tai, kad nepilnamečiams asmenims yra siūlomos kitokios priemonės nei suaugusiesiems nuteistiesiems. 2008 m. Europos Tarybos rekomendacijoje dėl Europos taisyklių dėl nepilnamečių nuteistųjų įtvirtinta, kad visos sankcijos bei poveikio priemonės turi būti taikomos, atsižvelgus į nepilnamečio asmens geriausius interesus, taip pat turi būti atsižvelgiama ir į jauno asmens padaryto nusikaltimo sunkumą, jo amžių, fizinę, psichinę gerovę, gebėjimus ir t. t. Ši minėta rekomendacija siūlo atsižvelgti į psichiatrinių, psichologinių ir socialinių tyrimų išvadas, siekiant nustatyti nepilnamečio individualias. Taip pat, ši rekomendacija atkreipia dėmesį ir į nuteistųjų nepilnamečių individualius bausmės atlikimo planus, į kuriuos rekomenduojama įtraukti prasmingą veiklą ir intervencijas, kurios leistų jaunam asmeniui laipsniškai pasiruošti lygtiniam paleidimui (Europos Ministrų Komiteto rekomendacija, 2008). Minėtoje rekomendacijoje akcentuojama svarba leisti nepilnamečiui dalyvauti sudarant jam individualų bausmės atlikimo planą, taip pat, leisti aktyviai reikšti nuomonę dėl numatomų reabilitacijos priemonių. Pagal tai, kas aprašyta šioje rekomendacijoje, įkalinimo įstaigų darbuotojai, dėl tikslo pasiekti kuo sėkmingesnę nepilnamečių nuteistųjų asmenų integraciją į visuomenę, turi rinkti kiek įmanoma daugiau informacijos apie kiekvieno individualaus nuteistojo asmenines savybes. Tokiais surinktais duomenimis, suteikiant nepilnamečiui galimybę

¹⁸ Konsultacija B3-292 dėl Bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnio 3 dalies 1 punkto taikymo.

aktyviai dalyvauti procese, sudaryti individualų bausmės atlikimo planą, parinkti individualias, pritaikytas ugdymo priemones, užimtumo formas ir kt. Pabrėžtina, jog pastangos gilintis į kiekvieno nuteistojo unikalią situaciją ir išgirsti jo požiūrį leidžia ne tik sėkmingiau planuoti bausmės atlikimą bei pasirengimą lygtiniam paleidimui, bet taip pat ir sukurti pozityvų ryšį su bausmę atliekančiu jaunu žmogumi, tokiu būdu ateityje pasiekiant pozityvesnių socialinės reabilitacijos rezultatų. Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje, kalbant apie nepilnamečius, svarbu paminėti OASys metodiką (teisės pažeidėjo įvertinimo sistema), kuri, visų pirma netaikytina nepilnamečiams asmenims, kadangi kai kurie nuteistojo gyvenimo aspektai, tokie kaip, pavyzdžiui, santykiai su partneriu, išsilavinimas, galimybė įsidarbinti, įtraukti į aprobuotas metodikas, tačiau yra neaktualūs, daugumos nepilnamečių asmenų gyvenimo situacijose. Dėl to, taikant Lietuvoje turimas metodikas, nėra tinkamos sistemos tiksliai įvertinti nepilnamečių nusikalstamo elgesio riziką. Todėl galima teigti, kad šiuo metu Lietuvoje nėra įtvirtintų tinkamų būdų, kaip būtų galima vertinti nepilnamečio asmens nusikalstamo elgesio riziką (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 102).

LR BVK 11 skyriaus 5 skirsnyje apibrėžiami nėščiujų ir vaikų iki trejų metų turinčių moterų laisvės atėmimo bausmės atlikimo ypatumai. LR BVK 151 straipsnyje numatyta, kad besilaukiančios moterys ir moterys, turinčios vaikų iki trejų turi bausmę atlikti pataisos namuose, kuriuose yra įrengti vaikų (kūdikių) namai. Štai LR BVK 153 straipsnyje įtvirtinta, nuteistoji moteris turi teisę pati auginti ir prižiūrėti savo vaikus iki trejų metų arba, jai pageidaujant, vaikai gali būti auginami vietovės, kur yra pataisos namai, vaikų (kūdikių) namuose. Pastaruoju atveju kalinti moteris turi galimybę kas dieną, minimaliai po dvi valandas, matytis su savo vaiku. Kaip įtvirtinta LR BVK 152 straipsnyje, nėščiosios nuteistosios ir vaikų iki trejų metų turinčios moterys, turi galimybę gyventi už pataisos įstaigos ribų, taip pat, toks leidimas nuteistajai gali būti pratęstas, tačiau ne ilgesniam laikui nei iki vaikai sueina ketveri metai. Jei toks leidimas suteikiamas, nuteista moteris turi teisę į skambučius, laiškus, siuntinių gavimus ir pasimatymus, tačiau pažymėtina, kad LR BVK 152 straipsnio 3 dalyje nėra nurodytas konkretus skaičius, kiek moteriai leidžiama naudotis išvardintomis teisėmis. 2016 m. Panevėžyje buvo atidaryti Vaiko ir mamos namai, kuriuose kalinčios moterys kartu su vaikais gali gyventi pareigūnų priežiūroje. Šiuose namuose gyvenančios nuteistosios gali leisti savo vaikus į darželį, pradėti dirbti, taip po truputį pasiruošdamos grįžimui į laisvę. Tokiu būdu, mažinamas kontrastas tarp gyvenimo kalint ir gyvenimo laisvėje, be kita ko, reintegracijos procesas vyksta laipsniškai. Nors tokių namų įrengimo nėščiosioms nuteistosioms ir jų vaikams idėja skamba pozityviai, tačiau, šiuose namuose vienu metu gali gyventi maksimaliai penkios moterys su savo mažamečiais vaikais, kurioms greitai metu baigsis laisvės atėmimo bausmė. Pabrėžtina, kad moterys,

turinčios vaikų nuo ketverių metų amžiaus, neturi teisės būti apgyvendintos šiuose namuose, taip pat kaip ir tokios nuteistosios moterys, kurios yra neatlikusios didelės dalies laisvės atėmimo bausmės. Iš to darytina išvada, kad LR BVK nuostatos nėščioms ir auginančioms vaikams moterims, yra pasiekiamos ir palankios tik daliai jų. Galiausiai verta pažymėti, kad pataisos įstaigos administracija tik gali, tačiau neprivalo leisti visoms nėščioms ar vaikų iki trejų metų turinčioms moterims gyventi už pataisos įstaigos ribų, nes LR BVK 152 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nuostatos yra pateikiamos ne kaip privaloma taikyti sąlyga, tačiau tik kaip galimybė. Dėl šiuos priežasties tokia įstatymo formuluotė kritikuotina, nes nesuteikia garantuotos galimybės kalinčioms moterims ir jų vaikams užtikrinti geresnių gyvenimo sąlygų ir tuo pačiu metu, pagerinti šių moterų reintegracijos proceso (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 231–232).

Svarbu paminėti ir Europos Tarybos atskiroms kalinių grupėms priimtas nuostatas (užsieniečiai, laukiantieji išsiuntimo iš šalies nuteistieji, jauni nuteistieji, ilgam laikui nuteisti kaliniai ir priskirtini prie „pavojingų“ kalinių, atliekantys bausmę iki gyvos galvos, ir t. t.). Tokiomis nuostatomis akcentuojama, taip pat keliami tokių asmenų ypatinga padėties problematika. Yra priimtos tokios rekomendacijos, kaip „Rekomendacija Rec (99) 22 dėl įkalinimo įstaigų perpildymo“, „Rekomendacija Rec (2012) 12 dėl kalinių užsieniečių“, „Rekomendacija Rec (2003) 23 dėl įkalinimo įstaigų administracijų darbo su nuteistaisiais iki gyvos galvos ir kitais ilgam laikui nuteistaisiais“ ir daugelis kitų, kuriose apibrėžiamos tokios nuostatos, kaip poreikis asmenis laikyti įkalinimo įstaigose kiek įmanoma trumpesnę laiką, skatinti asmenų pozityvesnę įsiliejimą į visuomenę ir pan. Štai 2008 m. priimta rekomendacija Rec (2008) 11 yra viena konkrečiausių bei nuosekliausių, kurioje aiškiai išdėstyta į reintegraciją orientuoto asmenų įkalinimo taisyklių visuma. Atkreipiamas dėmesys į proceso planavimo svarbą, plačią priemonių pasiūlą, kurios skatintų asmenis socializuotis, taip pat pažymima, kad yra svarbu kiek įmanoma anksčiau pradėti asmenį ruošti paleidimui į laisvę (Sakalauskas, 2017, p. 129–130).

2.5. Subjektų, taikančių lygtinį paleidimą, nustatymo ir kompetencijų paskirstymo problema

Lygtinio paleidimo procese Lietuvoje sprendimai dėl lygtinio paleidimo taikymo priimami Lygtinio paleidimo komisijų ir teismų (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 214). Pažvelgus į užsienio valstybių praktiką, sprendimas dėl lygtinio paleidimo taikymo klausimo gali būti pavestas specialiai tam įgaliotai institucijai, o štai Lietuvoje lygtinio paleidimo taikymo procese dalyvauja net kelios institucijos, tokios kaip laisvės atėmimo bausmę vykdančios institucijos, kurios šiame procese parengia ir teikia siūlymą (teikimą) dėl nuteistojo lygtinio

paleidimo taikymo ir teismas, kuris priima sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo. Remiantis tokių užsienio valstybių, kaip Kanados, JAV, Jungtinės Karalystės, Švedijos praktika, būtų galima teigti, kad vieningas lygtinio paleidimo rengimas bei taikymas sudaro galimybes siekti pozityvios nuteistųjų resocializacijos. Bendrai tariant, teismo pagrindinė kompetencija yra spręsti baudžiamąsias bei civilines bylas. Dėl to, jei sprendimus dėl lygtinio paleidimo priimtų tik tam specializuota institucija, galimai būtų išvengiama mechaniško įstatymo taikymo, būtų lengviau nustatomos nuteistiesiems skirtos konkrečios pareigos, kurios atitiktų individualius jų resocializacijos poreikius (Mesonienė, 2006, p. 78).

Kalbant apie lygtinio paleidimo komisijų ir teismų nuomones dėl asmenų, siekiančių būti paleistiems lygtinai, galima pastebėti, kad dažnu atveju šių subjektų nuomonės išsiskiria, todėl savaime iškyla klausimas, kas gali daryti įtaką tokių skirtumų atsiradimui. Aptariant šią problemą svarbus aspektas yra tai, kad komisijų nariai gali betarpiškai bendrauti su asmenimis, siekiančiais būti paleistiems lygtinai. Taip pat, komisijos nariai gali tarpusavyje tartis dėl galutinio sprendimo. Tuo tarpu teismas lygtinio paleidimo bylas nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, tokiu būdu su nuteistuoju nėra susitinkama, o taip pat, apylinkės teismų teisėjai privalo priimti vienašalį sprendimą, nesitariant. Šios aplinkybės gali lemti tai, kad dažnu atveju teismo ir komisijos nuomonės apie nuteistąjį būna skirtingos.

2016 m. buvo atliktas tyrimas, kuris parodė, kad lygtinio paleidimo komisijos itin atsižvelgia į teisinius lygtinio paleidimo taikymo kriterijus. Komisijos vertina socialinio tyrimo išvadoje pateikiamą informaciją apie nuteistąjį, įkalintojo nusikalstamo elgesio riziką, nuteistojo pažangą mažinant šią riziką, socialinės reabilitacijos plano vykdymą. Nepaisant to, kad šie kriterijai taip pat svarbūs ir teisėjams, priimantiems sprendimus, tačiau teisme požiūris į asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygį gali būti griežtesnis, nes teisėjai praktikoje labiau taiko lygtinį paleidimą asmenims, kurių elgesio rizika žema. Dar vienas argumentas, kodėl komisijos ir teismo nuomonės gali išsiskirti yra tai, jog, komisijų nariai ir teisėjai skirtingai žvelgia į nuteisto asmens padarytą pažangą bausmės atlikimo metu. Štai komisijų nariai vertindami pažangą atsižvelgia į nuteistojo aktyvų dalyvavimą socialinės reabilitacijos programose, nuobaudų neturėjimą, siekį gauti išsilavinimą, o teisėjai nuteistojo pažangą labiau sieja su OASys įverčio mažėjimu, socialinių problemų sprendimu ir žalos atlyginimu nukentėjusiesiems. Minėto tyrimo metu atsiskleidė ir tai, kad abu subjektai, tiek komisijos, tiek teismai, vertina ne tik informaciją, pateiktą teisės aktuose, tačiau ir kitas nuteistuosius charakterizuojančias aplinkybes. Sprendžiant dėl lygtinio paleidimo pritaikymo svarbūs yra tokie aspektai, kaip atliktos bausmės dalies

vertinimas, padaryto nusikaltimo pobūdžio vertinimas, asmens kriminalinio elgesio istorija, elgesys bausmės atlikimo metu ir žmogaus asmenybės ypatumai (Michailovič, Jarutienė, 2016, p. 154–174). Išvardinti kriterijai nėra konkrečiai apibrėžiami nei vieno teisės akto, kriterijų sąrašas taip pat nėra galutinis, todėl kiekvienu individualiu atveju šie kriterijai gali būti vertinami neobjektyviai ir daryti neigiamą įtaką sprendimui, priešingai nuteistojo naudai. Akivaizdu, kad daugelis nuteistųjų jau ne vieną kartą yra teisti, kai kurie jų yra įvykdę sunkius nusikaltimus, todėl, susikoncentravus į anksčiau išvardintus kriterijus, gali susidaryti neigiamas įspūdis apie nuteistuosius, kuris lemia tokios nuomonės atsiradimą, kad daliai nuteistųjų lygtinis paleidimas neturėtų būti taikomas (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 407).

Nuteistojo padarytos pažangos apibrėžimas, kuris aprašytas LR BVK 157 str. 1 d. taip pat gali turėti įtakos komisijų ir teismų priimamų sprendimų skirtumams. Kadangi joks įstatymas nepateikia konkretaus nuteistojo pažangos apibrėžimo, o sprendimą dėl lygtinio paleidimo priimti yra privaloma, tiek komisijų nariai tiek teisėjai gali nuspręsti atsižvelgti ir įvertinti papildomas nuteistojo charakteristikas, tačiau tokiu atveju pamirštama, jog šios aplinkybės jau buvo vertinamos socialinio tyrimo išvados dėl lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo, rengimo procese.

Vienoda teismų praktika lygtinio paleidimo bylose nerandama, pasitaiko atvejų, kai žemesnės instancijos teismo sprendimas panaikinamas, panašiose situacijose būna priimami visiškai skirtingi sprendimai, analogiškos aplinkybės vertinamos skirtingai ir tt (Sakalauskas, 2017, p. 207). Pagal LR BVK 157 straipsnio 4 dalį lygtinį paleidimą taiko apylinkės teismas nutartimi, kuria yra patvirtinamas komisijos nutarimas taikyti nuteistam asmeniui lygtinį paleidimą. Pabrėžiama, kad LR BVK formuluotė termino „taiko“, o ne „gali taikyti“, dėl to diskutuotina, kiek teismas turi įgaliojimų nepatvirtinti komisijos priimto nutarimo dėl lygtinio paleidimo. Pagal minėtą įstatymo formuluotę „taiko“ yra suprantama, kad teismas privalo nutartimi patvirtinti Lygtinio paleidimo komisijos priimtą sprendimą taikyti lygtinį paleidimą. Kitaip tariant, tokia įstatymo formuluotė turėtų reikšti, kad teismas turi pareigą tik patikrinti komisijos sprendimo teisėtumą, tačiau ginčyti komisijos sprendimo negali. Todėl abejonių kelia tai, ar teismų sprendimai, kuriais atsisakoma patvirtinti komisijų nutarimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, yra pagrįsti įstatymiškai. Dar vienas svarbus aspektas yra tai, kad kai kuriais atvejais lygtinio paleidimo asmeniui taikymas arba sprendimas jo netaikyti gali priklausyti nuo to, kokia yra Lygtinio paleidimo komisijos sudėtis (komisijos dauguma yra vyrai ar moterys). Kaip pavyzdys gali būti pateikiamas asmuo, bausmę atliekantis už išžaginimą ar kitokį lytinį nusikaltimą. Tokiomis aplinkybėmis Lygtinio paleidimo komisijos sudėtyje esančios moterys įprastai

balsuoja prieš tokio nuteistojo lygtinį paleidimą. Todėl abejonių kelia ir komisijos narių objektyvumas.

Darytina išvada, kad dažnesnį lygtinio paleidimo taikymą paskatintų aiškesnis ir konkrečiau suformuluotas nuteistojo padarytos pažangos apibrėžimas, įstatymo formuluotė galiojanti šiuo metu tiek komisijų, tiek teisėjų yra interpretuojama labai skirtingai ir dėl šios priežasties, reikalingos sąlygos lygtiniam paleidimui, nėra aiškiai suprantamos.

2.6. Intensyvios priežiūros lygtinio paleidimo metu taikymo problematika

Elektroninis stebėjimas šiais laikais plačiai naudojamas kaip alternatyva laisvės atėmimo bausmės vykdymui įkalinimo įstaigose. Nusikaltėlių paleidimas į laisvę yra viena iš bausmių skyrimo proceso dalių, kur vėlesniais metais vis dažniau buvo naudojamas elektroninis monitoringas. Išankstinio paleidimo su elektroniniu monitoringu programos, kai kalinys atlieka laisvės atėmimo bausmės pabaigą namuose, stebimas elektroniniu būdu, naudojamos tokiose šalyse, kaip Austrija, Danija, Prancūzija, Norvegija, Šveicarija, Švedija, Lietuva ir taip toliau (Villman, 2022, p. 20).

Viena iš naujovių, įtvirtintų 2012 m. įsigaliojusiame LR probacijos įstatyme, buvo intensyvios priežiūros skyrimas elektroninėmis priemonėmis. Nuo šio laiko, tiek LR BVK, tiek LR BPK tokių priemonių taikymas ir jo galimybės buvo plačiai išplėstos. Pagal LR BVK 157 str. 3 d., nuteisti asmenys, kurie pagal šiame straipsnyje įtvirtintas sąlygas gali būti paleisti lygtinai ir sutinka, kad jiems būtų pritaikyta intensyvi priežiūra išėjus į laisvę, turi galimybę teikti prašymus Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijai.

Nagrinėjant intensyvios priežiūros daromą įtaką lygtinio paleidimo procesui, Komisijos narių nuomone, intensyvi priežiūra turi privalumų. Visų pirma, nuteistasis turi galimybę kreiptis su prašymu taikyti jam lygtinį paleidimą pritaikant intensyvią priežiūrą devyniais mėnesiais anksčiau. Kitas privalumas, anot Komisijos narių, yra tai, jog intensyvi priežiūra leidžia lengviau priimti teigiamą sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, nes nuteistasis, paleistas į laivę bus kontroliuojamas bei prižiūrimas, taip pat, sudaromas požiūris, kad asmuo, sutinkantis, kad jam būtų taikoma intensyvi priežiūra, akivaizdžiai turi motyvacijos grįžti į visuomenę ir elgtis pagal įstatymus. Tačiau reikia paminėti, jog, kai kurių Komisijos narių teigimu, intensyvi priežiūra nedaro jokios įtakos sprendimo priėmimui arba net daro žalingą įtaką (Michailovič, Jarutienė, 2016, p. 156).

Iš pirmo žvilgsnio elektroninių priemonių įtraukimas skamba moderniai ir atrodo kaip teigiama alternatyva, tačiau kita vertus, tokiu būdu kalėjimas asmeniui perkeliamas į laisvę nuo to momento, kai jis paleidžiamas lygtinai. Toks asmens stebėsenos būdas žvelgiant paviršutiniškai atrodo paprastas ir aiškus, tačiau iš tiesų yra apgaulingas, nes

socialinės kontrolės srityje, vertimas asmenį nešioti elektroninius prietaisus, pritrivintus ant rankų ar kojų, daro tam žalingą įtaką. Nors elektroninės stebėjimo priemonės pasitelkiamos stebėti nuteistuosius ir tokiose šalyse kaip Šveicarija, Švedija, JAV, mūsų kaimyninėse šalyse Lenkijoje, Estijoje ir kitose valstybėse, tačiau ši techninio pobūdžio priemonė nėra vertintina teigiamai, netgi priešingai, ji turi daug trūkumų, pradedant nuo asmeniui sukeliama nepatogumų ir apribojimų įprastose buitinėse situacijose, komunikacijos problematiškumo, baigiant tuo, jog tokios priemonės įvedimas į bausmių vykdymo sistemą – labai brangus (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 424–425).

Nors galima išgirsti nuomonių, kad intensyvi priežiūra elektroninėmis priemonėmis yra pigiau, lyginant su asmens įkalinimu, tačiau nepaisant to, kad, kaip jau minėta ankščiau, asmeniui įkalinimo įstaigoje skiriama maždaug 37 eurų per dieną, tačiau bausmės vykdymas pasitelkiant elektronines priemones yra gerokai brangesnis. Štai pavyzdžiui pirmaisiais elektroninės stebėsenos įvedimo metais, tai valstybei kainavo 420 000 eurų dvejiems metams. Dažnai valstybės pinigai būdavo išleisti veltui, nes daug pinigų buvo sumokėta už tai, kas netgi nebuvo panaudota, t. y. maksimaliai apykojės panaudotos nebuvo, o jų išlaikymas, nepaisant to, vis tiek kainavo. Be viso to, 2015 m. buvo skirta 950 000 eurų per GPS sistemą valdomoms apykojėms (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 425–426).

Dar vienas diskutuotinas argumentas, tai teiginys, kad elektroninės stebėsenos priemonės padeda sumažinti kalinių kiekį, tačiau tokios alternatyvos pritaikymas gali priešingai padidinti šį skaičių tokiu atveju, jei nuteistiems asmenims bus pritaikytos griežtos elektroninio stebėjimo sąlygos. Žinoma, kad šių priemonių pritaikymas gali neturėti visiškai jokios įtakos kalinių skaičiui – jei papildomai elektroninės stebėjimo priemonės bus taikomos tiems asmenims, kurie ir šiuo momentu yra paleisti lygtinai. Tokiu būdu tiesiog išplečiamas kontrolės priemonių tinklas (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 426).

Kai kuriose šalyse, taikant intensyvią priežiūrą, atsižvelgiama į tai, koks yra nusikaltimo pobūdis (seksualiniai nusikaltėliai, prekiautojai narkotikais ir t. t.). Kitaip tariant, elektroninė stebėseną skiriama tokiais atvejais, kai svarbu žinoti, kur nuteistas asmuo yra. Pavyzdžiui, Švedija, yra ta šalis, kuri laiko intensyvią priežiūrą kaip specifinę laisvės atėmimo bausmę, kurią nuteistasis gali atlikti neįkalintas (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 427). Štai Lietuva, galima sakyti, jog intensyvią priežiūrą laiko tam tikru „priedu“ prie vykdomos probacijos. Svarbu atsižvelgti ir į tokios valstybės kaip Vokietija praktiką, kurioje elektroninės stebėjimo priemonės taikomos labai retai, nes yra nustatyta, kad tokios priemonės nenaudingos sprendžiant nuteistųjų priežiūros problemas, o lėšų tam skirti reikia daug. Dar vienas aspektas, lemiantis tokį Vokietijos požiūrį, jog pasak šios valstybės,

daug naudingesnis bei efektyvesnis būdas prižiūrėti nuteistuosius yra nuolat su jais tiesiogiai bendrauti probacijos tarnybos darbuotojams. Lietuva turėtų atsižvelgti ir į tai, jog nėra didelė šalis, ir joje neįvyksta tiek nusikalstamų veikų, kurių atveju būtų tikslinga taikyti intensyvią priežiūrą elektroninėmis priemonėmis.

Pažymėtina, kad teismai nuteistiems asmenims, siekiantiems lygtinio paleidimo pritaikant intensyvią priežiūrą, kelia išskirtinius, aukštesnius reikalavimus, remiantis tuo, kad tokiu atveju asmens elgesys bausmės atlikimo metu turi būti išskirtinai nepriekaištingas, tokiu būdu įrodant progresą mažinant savo nusikalstamą elgesio riziką (Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje)¹⁹. Galima manyti, kad didesnės pažangos įrodymo (lyginant su įprastai taikomu lygtiniu paleidimu) reikalaujama dėl tos priežasties, nes pritaikius intensyvią priežiūrą, sutrumpėdavo įkalinimo įstaigoje atliktinos bausmės minimalus terminas. Svarbu suvokti, kad tai negali būti traktuojama kaip „nuolaida“ nuteistam asmeniui, nes intensyvi priežiūros priemonė negali būti laikoma švelnia priemone, atsižvelgus į tai, kokį neigiamą poveikį toks nuteistojo stebėjimas gali daryti jo psichologinei būklei dėl patiriamo spaudimo ir kitų papildomų apribojimų (Black, Smith, 2003, p. 4). Štai 2019 m., Suomijoje buvo atliktas empirinis tyrimas, kurio metu buvo tiriamas nuteistųjų požiūris į elektroninį stebėjimą. Nors daug kalinių įžvelgė teigimų aspektų intensyvioje priežiūroje, tačiau nebuvo vieningai manoma, kad ankstyvas paleidimas pritaikius su elektroninį monitoringą skatina tikslą kalintiesiems išeiti į laisvę anksčiau. Tokios paleidimo sąlygos, pasak apklaustų kalinių yra sudėtingas psichologiškai, sukeliantis ekonominę įtampą ir apsunkinantis reikalaujamą produktyvią veiklą. Šie iššūkiai buvo pakankama priežastis kai kuriems kaliniams nesikreipti dėl ankstyvo paleidimo, kol jie dar yra kalėjime (Black, Smith, 2003, p. 4).

Intensyviai priežiūrai yra skirta Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec (2014) 4 dėl elektroninio monitoringo, kuri atkreipia dėmesį į elektroninės stebėsenos taikymo trūkumus, jos ribotumą veiksmingumo kontekste, dideles išlaidas ir pan. Todėl tokia finansiškai brangi investicija kelia abejonių dėl savo naudingumo tokioje nedidelėje šalyje kaip Lietuva. Svarbu atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje, kardomųjų priemonių taikymo, lygtinio paleidimo ir bausmės vykdymo atidėjimo sąlygas pažeidžia mažai žmonių ir nėra aišku ar šie asmenys, papildomai stebimi elektroninėmis stebėjimo priemonėmis, jų nepažeistų, todėl toks teiginys, kad intensyviai prižiūrimi asmenys retu atveju pažeidžia šias sąlygas yra nepagrįstas, nes tokias sąlygas ne dažnu atveju pažeidžia ir, pavyzdžiui, probuojamieji asmenys, kuriems intensyvi priežiūra nebuvo taikoma. Todėl

¹⁹ Bylos Nr. 1S-662-634/2021.

galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje tikslingiau tokius kaštus būtų skirti žmogiškajam kapitalui – darbuotojams. Stebėjimas elektroninėmis priemonėmis turi daug minusų ir šią priemonę reikėtų atidėti vėlesniam laikui, prieš tai išanalizuojant jos tikrąją naudą (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 428).

Analizuojant Kalėjų departamento 2020 m. veiklos ataskaitinius duomenis matoma, kad elektroninis stebėjimas 2020 m. buvo taikomas žymiai didesniai skaičiui asmenų, nei pastaraisiais dvejais metais. Štai 2018 m. intensyvi priežiūra buvo taikoma 109 nuteistiesiems, o elektroninis stebėjimas (asmenims, kuriems nustatytas įpareigojimas neišeiti iš namų tam tikru laiku), buvo taikytas 448 nuteistiesiems. 2019 m. skaičiai išliko panašūs – intensyvi priežiūra taikyta 79 asmenims, o elektroninis stebėjimas, kuriems nustatytas minėtas įpareigojimas buvo taikytas 558 nuteistiesiems. 2020 m. pastebimas didelis nuteistųjų, kuriems buvo taikoma intensyvi priežiūra skaičių šuolis – buvo taikoma 880 asmenų, o 2020 m. taikytas elektroninis stebėjimas buvo kiek mažesniai skaičiui nuteistųjų, lyginant su 2019 m. – 275 asmenims (Kalėjų departamento veiklos ataskaita, 2020).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad elektroninis monitoringas neturėtų būti taikomas nesant būtiniems, išimtiniais atvejais, nes jis ne tik sukelia neigiamą įtaką nuteistajam jo integracijos į visuomenę procese, tačiau taip pat yra brangi priemonė. Taip pat intensyvios priežiūros taikymas neturėtų būti suprastas kaip „nuolaida“ nuteistajam, nes ši priemonė negali būti laikoma „švelnia“ dėl tokių priežasčių, kaip galimas psichologinis spaudimas ir kiti papildomi apribojimai nuteistajam.

2.7. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų netaikymas

LR BVK 158 straipsnyje apibrėžta, kad lygtinai negali būti paleidžiami: 1) asmenys, nuteisti už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai; 2) asmenys, nuteisti už nusikaltimus nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui; 3) asmenys, kuriems mirties bausmė malonės arba amnestijos tvarka pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos, taip pat laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteisti asmenys; 4) asmenys, nuteisti už tyčinius nusikaltimus, padarytus areštinėse, pataisos įstaigose ir kardomojo kalinimo vietose; 5) asmenys, kuriems iki laisvės atėmimo bausmės atlikimo pabaigos liko mažiau negu trys mėnesiai. Toks sąrašas keletą kartų buvo keistas. Nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2012 m. liepos 1 d. lygtinai nebuvo paleidžiami tokie nuteistieji, kurie buvo paskirti bausmę atlikti kalėjime arba pataisos namuose drausmės grupėse, taip pat lygtinis paleidimas negalėjo būti taikomas tokiems asmenims, kuriems jau ankščiau buvo suteiktas lygtinis paleidimas

neatlikus visos jiems skirtos laisvės atėmimo bausmės ir neatliktos bausmės dalies metu pakartotinai padarė tyčinį nusikaltimą. Nuo 2003 m. gegužės 1 d. lygtinis paleidimas nebuvo taikomas tiems nuteistiesiems, kurie pataisos įstaigose atliko tyčinius nusikaltimus ir už tai buvo nuteisti, tačiau 2005 m. birželio 1 d. šis punktas buvo papildytas, apibrėžiant, kad lygtinis paleidimas negali būti taikomas tiems nuteistiesiems, kurie atliko tyčinius nusikaltimus ir už tai buvo nuteisti ne tik pataisos įstaigose, bet taip pat ir areštinėse, kardomojo kalnimo vietose. 2012 m. liepos 1 d. LR BVK pakeitimai numatė, kad lygtinis paleidimas netaikomas tokiems asmenims, kuriems iki paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimo pabaigos liko mažiau nei trys mėnesiai, o nuo 2013 m. sausio 1 d. į šią asmenų, kuriems negali būti taikomas lygtinis paleidimas grupę, buvo įtraukti ir tie nuteistieji, kuriems bausmė buvo skirta už nusikaltimus nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui.

Nors neabejotina, kad asmenims, nuteistiems už nusikaltimus nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvei ir (ar) neliečiamumui taip pat galioja šiame darbe jau aprašyti lygtinio paleidimo prasmė ir tikslai, šių asmenų įtraukimas į grupę, kuriai neskiriamas lygtinis paleidimas, sudaro pagrįstą prielaidą manyti, kad tokie nuteistieji praranda galimybę sklandžiau socialiai integruotis į visuomenę, nes lygtinis paleidimas, visų pirma yra garantas suteikti nuteistajam nuoseklią perėjimo į gyvenimą laisvėje pagalbą. Svarbu ir tai, kad tokie nuteistieji, žinodami, jog neturi galimybės būti paleisti lygtinai, nebeturi prasmės stengtis savo elgesį pakeisti gera linkme ir siekti asmeninių pokyčių. Ne ką mažiau svarbus argumentas ir tai, kad nesuteikiant galimybės tokių asmenų paleisti lygtinai, be visų jau paminėtų svarbių aspektų, taip pat prarandama galimybė patikrinti nuteistojo elgesį laisvėje jį stebint ir prižiūrint probacijos tarnyboms (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 391).

Dar viena diskutuotina asmenų grupė, kuri priskirta prie lygtinai nepaleidžiamų asmenų yra nuteistieji iki gyvos galvos. Ilgai Lietuva ir Nyderlandai buvo vienintelės valstybės iš visų Europos Sąjungos šalių, kuriose nebuvo ir formaliu teisiniu požiūriu ir toliau nėra numatyta galimybė paleisti tokius asmenis lygtinai. Nors Lietuvoje tokiems nuteistiesiems gali būti suteikta malonė Respublikos Prezidento, atlikus 10 metų trukmės bausmę, (Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas, 2020), tačiau malonės suteikimas yra tik pavieniai atvejai, nes atsakomybė krenta tik vienam asmeniui, šiuo atveju valstybės vadovui (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 392). Atkreiptinas dėmesys, kad Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje valstybėms narėms Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) yra aiškiai išsakyta rekomendacija lygtinį paleidimą taikyti visiems

nuteistiesiems, neišskiriant ir nuteistųjų iki gyvos galvos (Bikelis, Sakalauskas, 2008, p. 50).

Pagal 2019 m. balandžio 2 d. LR BK 51 str. pakeitimus, jei nuteistas asmuo atliko dvidešimt metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės dalį, svarstymą dėl jam paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimo bausmę atlieka teismas, bausmę vykdančios institucijos teikimu. Jei teismas bausmę iki gyvos galvos pakeičia terminuota laisvės atėmimo bausme, pastarosios bausmės terminas negali tęstis trumpiau nei penkeri metai arba ilgiau nei dešimt metų, nuo teismo nutarties įsigaliojimo dienos. Toks bausmės pakeitimo modelis kritikuotinas dėl nesuderinamumo su baudžiamosios teisės teorija, kuri teigia, kad nėra įmanomas pagrindimas, kodėl teismas nuteistajam, atlikusiam tam tikrą bausmės dalį, gali vėl skirti naują bausmę. Kitaip tariant, pagal LR BK, bausmė skiriama už nusikalstamą veiką, o ne už asmenį charakterizuojančius kriterijus (asmeninės savybės, elgesio rizikos įvertinimas ir kt.).

Žvelgiant į Europos šalis, nėra tokių valstybių, kuriose bausmė iki gyvos galvos būtų keičiama į terminuotą bausmę, užtikrinant, kad nuteistieji turėtų realią viltį būti paleisti lygtinai. Visose Europos šalyse yra aiškus požiūris, kad daugeliui asmenų, nuteisimas iki gyvos galvos nereiškia, jog žmogus nuteistas kalėti iki mirties, daug nuteistųjų šia bausme turi realią galimybę išeiti į laisvę (Sakalauskas *et al.* 2020, p. 395). Kaip gerąją praktiką galima pateikti Vokietiją, kurioje šia bausme nuteisti asmenys lygtinai paleidžiami bendra tvarka, atlikus 15 metų bausmės trukmės dalį (Vokietijos baudžiamojo kodekso 57a straipsnis), taip pat daugelis bausme iki gyvos galvos nuteistų asmenų į laisvę išeina atlikę 16 metų bausmės dalį, likusieji į laisvę paleidžiami atlikę 19 metų bausmės (Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada..., 2018)²⁰.

Kalbant apie lygtinio paleidimo netaikymą asmenims, kuriems iki laisvės atėmimo bausmės atlikimo pabaigos liko mažiau negu trys mėnesiai, svarstyтина, kad toks nuteistųjų išskyrimas numatytas dėl biurokratinių priežasčių, todėl kyla abejonių dėl šios asmenų grupės išskyrimo atitikimo teisinės valstybės principui. LR Konstitucinio Teismo yra konstatuota, kad be kitų svarbių reikalavimų, teisinės valstybės principas, reiškia tai, kad kiekvieno žmogaus teisės ir laisvės turi būti užtikrintos. Vienas iš šio principo keliamų reikalavimų įstatymų leidėjui – priemonės turi būti proporcingos ir nevaržančios asmens teisių labiau nei to reikia siekiamiems teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams pasiekti,

²⁰ Lietuvos Respublikos seimo teisės ir teisėtvarkos komitetas, pagrindinio komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto (NR. XIII P-2473), 2018 m. gruodžio 19 d. Nr. 102-P-60, Vilnius.

nustatant teisinius apribojimus (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006m. sausio 16 d. nutarimas).²¹

²¹ Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskūsti prokuroro nutarimą.

3. PROBACIJOS VYKDYMAS LYGTINAI PALEIDUS IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ

Probacijos vykdymas detalizuotas „Probacijos ir kitų baudžiamosios atsakomybės priemonių vykdymo tvarkos apraše“, įsigaliojusiam 2015 m. rugsėjo 1 d. Taigi, kaip teigiama LR Probacijos įstatymo V skyriuje, probacijos vykdymas prasideda nuo probuojamojo priežiūros planavimo. Tai reiškia, kad probaciją atliekantis pareigūnas sudaro individualų lygtinai paleisto asmens priežiūros planą, kurį sudarant privalo dalyvauti ir pats asmuo. Planas sudaromas atsižvelgiant į teismo paskirtas probacijos sąlygas, nusikaltusio asmens rizikos lygmenį, kriminogeninius aspektus. Jei probuojamasis nėra sulaukęs pilnametystės, planas sudaromas atsižvelgiant į socialinę brandą ir asmenybės ugdymo poreikius. Taip pat svarbu, kad sudarant šį planą būtų atsižvelgta į jau bausmės atlikimo metu taikytas socialinės reabilitacijos priemones ir jau pasiektus rezultatus. Probacijos metu taikomos resocializacijos priemonės, tokios kaip individualus ir grupinis darbas siekiant gerinti probuojamojo socialinę integraciją. Teikiama socialinė ir dvasinė pagalba. Lygtinai paleisti asmenys lavina socialinius įgūdžius, bei yra skatinami užsiimti kokia nors visuomenine veikla, be viso to, jiems teikiama ir psichoterapija, priklausomai nuo poreikio gali būti individuali arba grupinė. Tiesa, kaip teigia Teisingumo ministrė E. Dobrowolska, probacijoje atrandama nemažai teisinio reguliavimo trūkumų, kurie apsunkina Probacijos tarnybas įgyvendinti būtinas funkcijas, o vienas tokių trūkumų – psichologų, socialinių darbuotojų, mediatorių trūkumas, kurių darbas nuteistųjų resocializacijos procese yra pamatinis (Probacijos sistema turi imtis lyderystės..., 2021).

Esant poreikiui teikiama ir psichologinė pagalba, bei siekiama, kad nukentėjusysis ir nuteistasis susitaikytų bei pastarasis atlygintų padarytą žalą. Probacijos pareigūnai padeda tarpininkauti ir konsultuoja esant dokumentų tvarkymo, būsto paieškos klausimams, nukreipia į kitas soc. paslaugų įstaigas, informuoja apie socialines lengvatas asmenims kurie buvo paleisti iš įkalinimo įstaigų, padeda susirasti darbą, teikia informaciją apie Užimtumo tarnybos teikiamas paslaugas. Probacijos tarnybos prižiūrimi asmenys motyvuojami ir skatinami įgyti išsilavinimą, dalyvauti elgesio pataisos programose (LR Probacijos pakeitimo įstatymas, 2019).

Visoms Europos šalių probacijos tarnyboms keliami pagrindiniai uždaviniai yra konkrečios, kokybiškos informacijos pateikimas bei vertinimas teisinėms (bei kitoms valstybės institucijoms), taip joms suteikiant pagalbą priimant teisingą sprendimą, bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu vystymas, kontrolė bei organizavimas, šių bausmių efektyvumo užtikrinimas, praktinės, socialinės, psichologinės pagalbos teikimas nuteistajam, įvairių projektų skatinimas, nusikaltimų prevencijos užtikrinimas, skatinant nuteistųjų socialinę sąmonę, visuomenės saugumo užtikrinimas, skatinant nuteistąjį

resocializuotis, nuteistųjų teisės į reikiamą pagalbą užtikrinimas, ruošiant juos paleisti į laisvę, nuteistųjų reikalavimų vykdymo priežiūros ir kontrolės užtikrinimas, įvairių organizacijų bei visuomenės įtraukimas į probacijos projektus, pagalbos teikimas nuteistųjų šeimoms (Mackevičius, 2011, p. 737–754).

3.1 Probacijos metu nustatomi įpareigojimai ir draudimai

Probacijos įstatymo 5 straipsnis nurodo, kad asmeniui teismo sprendimu paskyrus probaciją, prabuojamųjų priežiūros procesą vykdo probacijos tarnybos. Pagal to paties įstatymo 16 straipsnį, probacijos darbuotojai gali išsikviesti prabuojamąjį asmenį, taip pat nepilnamečio prabuojamąjo asmens atstovus, atvykimui į probacijos tarnybą. Probotojai taip pat gali tikrinti prabuojamąjo sąlygų vykdymą, gauti iš savivaldybės, valstybės ar kitų įstaigų informaciją, reikalingą probacijos nutarčiai įvykdyti, taip pat susipažinti su tokia informacija, tvarkyti prabuojamųjų asmenų asmens duomenis, nuvykti ir lankytis prabuojamąjo gyvenamojoje vietoje. Probotojų pareiga užtikrinti sklandų prabuojamųjų priežiūros vykdymą, konsultuoti prabuojamuosius ir suteikti jiems visą reikalingą informaciją apie probacijos proceso sąlygas bei vykdymo tvarką, išaiškinti jiems jų teises bei pareigas, užtikrinti, kad informaciją apie prabuojamąjį išliktų konfidenciali ir taip toliau. Lietuvoje probacijos tarnybos yra penkiose apygardose: Vilniaus, Panevėžio, Šiaulių, Kauno ir Klaipėdos.

Akivaizdu, kad nuteistiesiems asmenims po lygtinio paleidimo tenka susidurti su daugeliu įvairių kliūčių, kas lemia sudėtingą sugrįžimą į visuomenę. Daug laiko praleidus įkalinimo įstaigoje, nutrūksta ryšys ne tik su bendruomene, bet ir su artimaisiais, kurie itin svarbūs asmens resocializacijos procese (Best, Wodahl, Holmes, 2014, p. 326). Todėl probacijos darbuotojų darbas, padedant nuteistiesiems grįžti į visuomenės gyvenimą yra labai svarbus.

Probacijos metu nustatomus įpareigojimus bei draudimus Lietuvoje nusako LR BVK 46¹ ir 47 straipsniai. Pritaikius probaciją nusikaltusiam asmeniui paprastai būna pritaikomi įvairūs įpareigojimai bei laisvės ir kai kurių teisių suvaržymai, tačiau priklausomai nuo valstybės teisinės sistemos, probacijos pritaikymas šiek tiek skiriasi. Todėl reikalinga aptarti užsienio ir Lietuvos šalių probacijos vykdymo proceso skirtumus.

Kalbant apie Lietuvą, probacijos metu prabuojamajam asmeniui paskirtas probacijos pareigūnas sudaro individualų priežiūros planą kurį asmuo yra įpareigotas vykdyti. Nuteistasis privalo informuoti probacijos pareigūną apie savo gyvenamosios vietos ar darbovietės pasikeitimus, apie norą išvykti už gyvenamosios vietos ribų. Jei paskirta, prabuojamasis asmuo privalo dalyvauti elgesio korekcijos programose. Gali būti taikomi ir

specialūs apribojimai, tokie kaip draudimas bendrauti su nurodytais asmenimis bei lankytis tam tikrose vietose, jeigu asmuo turi priklausomybę nuo psichotropinių medžiagų, alkoholio vartojimo, jis privalo kreiptis į gydymo įstaigas. Jei nuteistas asmuo yra darbingo amžiaus, jis gali būti įpareigotas per 15 darbo dienų nuo paleidimo datos susirasti darbą arba užsiregistruoti Užimtumo tarnyboje. Jei sudaromas probuojamo asmens priežiūros planas nurodomos ir resocializacijos priemonės, probacijos sąlygoms įvykdyti.

Jungtinių Amerikos Valstijų praktikoje teismas įpareigoja nuteistąjį materialiai pasirūpinti šeima ir išlaikytiniais, susirasti darbą arba įgyti specialybę (Mackevičius, 2011, p. 743). Teismas taip pat gali įpareigoti atlyginti žalą nukentėjusiesiems, siekiant išvengti recidyvo galimybės gali įpareigoti nesilankyti tam tikrose vietose ar matytis ir bendrauti su tam tikrais asmenimis. Teismo nutartyje taip pat gali būti nurodoma ir gyvenamosios vietos nuoroda ar vietovė, kurioje (ne)leidžiama gyventi. Jei probuojamasis turi problemų su alkoholiu ar narkotikais, teismas įpareigoja kreiptis pas specialistus pagalbos, dalyvauti soc. reabilitacijos grupėse ar programose, bei apie visą savo veiklą turi pranešti jam priskirtam probacijos pareigūnui.

Kanadoje probacijos metu numatomi tokie įpareigojimai kaip, lankymasis pas probacijos darbuotoją paskirtu laiku, gero elgesio laikymasis, jei yra nurodoma probuojamasis negali išvykti iš probacijos metu nurodyto regiono, jei keičiasi nuteistojo gyvenamoji vieta arba darbas, apie tai jis turi pranešti jam priskirtam probacijos pareigūnui. Kaip ir JAV taip ir Kanadoje gali būti taikomi papildomi apribojimai, tokie kaip draudimas bendrauti su nurodytais asmenimis, gali būti paskirta „komendanto valanda“, draudimas vartoti alkoholį ir psichotropines medžiagas. Teismas taip pat gali paskirti iki dviejų šimtų keturiasdešimt valandų naudingo darbo visuomenėn, jei probuojamasis turi priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų, kreiptis pagalbos į specialistus ir dalyvauti įvairiose su priklausomybės gydymu susijusiose reabilitacijos programose.

Švedijoje skiriant probaciją gali būti numatomi tokie papildomi įpareigojimai: dalyvauti mokymo programose, įsidarbinti, stengtis save išlaikyti, gydytis nuo priklausomybės alkoholiui, narkotikams ar psichotropinėms medžiagoms, periodiškai palaikyti ryšį su teismu, probacijos pareigūnais ar kitomis institucijomis, visiškai ar iš dalies atlyginti nusikaltimu padarytą žalą, atlikti viešuosius darbus (Mackevičius, 2011, p. 743).

Taigi galime teigti, kad probacijos įpareigojimai ir draudimai apžvelgtose šalyse beveik nesiskiria, tačiau problema kyla dėl probacijos įgyvendinimo priemonių, skirtų vykdyti nustatytas sąlygas, kitaip tariant problema kyla pačios institucijos veiklos organizavime, kadangi Probacijos tarnybos pareigūnas atlieka savo funkcijas tik priskirtos

konkrečios savivaldybės teritorijoje, tai sukelia nemažai problemų nuteistiesiems. Pavyzdžiui, Lietuvoje veikia vienas Respublikinis priklausomybės ligų centras, kuris turi tik 5 filialus, išskūrusius didžiausiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje. Tad jei nuteistasis yra įpareigotas kreiptis į įstaigą dėl tam tikros priklausomybės, o jo priskirtoje savivaldybėje tokias paslaugas teikiančios institucijos nėra, probuojamas asmuo negali įvykdyti jam paskirtų išipareigojimų, nes priežiūrą atliekantys probacijos pareigūnai savo veiklą gali vykdyti tik tam tikros savivaldybės teritorijoje.

Atsiranda ir dar viena problema Probacijos tarnybai vykdant nuteistajam paskirtas probacijos sąlygas tai kai kurių įstatymų nesuderinamumas tarpusavyje. Kaip pavyzdys minimas baudžiamojo poveikio priemonių taikymo ir vykdymo reglamentas. LR BK 75 straipsnio 5 dalyje reglamentuojama, kad atidėjus bausmės vykdymą, nuteistam asmeniui teismas gali kartu su pareigomis paskirti ir LR BK IX skyriuje numatytas baudžiamojo poveikio priemones. Įstatyme minimų priemonių vykdymą reglamentuoja LR BPK (357 straipsnis), o už tokių priemonių nevykdymą teisinės pasekmės apibrėžiamos LR BK 74 straipsnyje. Probacijos įstatyme taip pat randama nuostatų, kurios siejasi su tų pačių priemonių vykdymu (2 straipsnio 6 dalis, 29, 30 straipsniai), kurios, pažymėtina, skiriasi nuo LR BK ir LR BPK nurodytų sąlygų. Štai LR BK 74 straipsnyje nurodyta, kad jei nuteistasis vengia vykdyti baudžiamojo poveikio priemones, atsakomybė jam kyla pagal LR BK 243 straipsnį, kai, tuo tarpu, Probacijos įstatymo 30 straipsnyje reglamentuota, kad asmeniui turėtų būti panaikinamas bausmės vykdymo atidėjimas. Todėl svarstyтина, kad su tikslu užtikrinti teisinio reglamentavimo konkretumą, vertėtų Probacijos įstatyme nereglamentuoti baudžiamojo poveikio priemonių, tai paliekant tik LR BK ir LR BPK.

Kaip minėta, probacijos metu probacijos darbuotojai įprastai turi teisę ir renka informaciją iš tokių institucijų kaip užimtumo tarnyba, policija, t. t., be to, lanko nuteistuosius jų gyvenamosiose vietose, be viso to, tai daro ir kitos institucijos, kaip, pavyzdžiui, policija, kuri taip pat atlieka elgesio kontrolės priemonių funkciją. Elgesio kontrolės metu pasitelkiamos ir tokios specialiosios priemonės, kaip priemonės, skirtos tikrinti asmens apsvaigimą nuo narkotinių medžiagų, alkolosteriai, elektroninio stebėjimo priemonės. Aptariant tokias nuteistojo elgesio kontrolės priemones svarbu pažymėti, kad remiantis Probacijos įstatymu dėl policijos vaidmens probacijos vykdyme šios institucijos veikla turėtų apsiriboti pasislėpusių asmenų nuo probacijos vykdymo paieška bei prabuotojų informavimu apie tokių nuteistųjų teisės pažeidimus (Probacijos įstatymo 6 straipsnis). Dėl šios priežasties, policijos veiksmai, savarankiškai vykdant elgesio kontrolės priemones nėra suderinami su Probacijos įstatymo nuostatomis.

3.2. Probacijos metu vykdomos programos

Lietuvoje, bausmių sistemoje, nuteistiesiems vykdomos įvairios elgesio pataisos programos, tokios kaip individuali kognityvinė bihevioristinė korekcinė programa „Tik tu ir aš“, individuali motyvacinė programa „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“ (EPP). Grupinė kognityvinė bihevioristinė korekcinė programa EQUIP, kuri yra vedama nepilnamečiams asmenims ir nuteistiesiems iki 25 metų amžiaus, grupinė kognityvinė bihevioristinė seksualiai nusikaltusių asmenų terapijos programa (SeNAT) ir grupinė „Intervencinė programa smurtautojams šeimoje“ (Vaičiūnienė, Viršilas, 2017), kurios pagrindiniai tikslai yra motyvuoti bei mokyti smurtaujančius asmenis keisti savo nusikalstamą elgesį, mokyti asmenis bendrauti nenaudojant smurto, suteikiant programos dalyviams galimybę kalbantis ir aktyviai dalyvaujant procese mokytis, kaip reikia išmoktą mokomąją medžiagą perkelti į asmeninį gyvenimą bei išmoktus dalykus integruoti į kasdieninį gyvenimą.

Analizuojant 2021 m. statistiką, galima apžvelgti taikomų programų efektyvumo užtikrinimą. „Intervencinėje programoje smurtaujantiems šeimoje“ dalyvavo 320 probuojamieji, baigė 260, programoje „EPP“ dalyvavo 3 293 asmenys, baigė 3141, „Tik tu ir aš“ programoje dalyvaujančių buvo 96 iš kurių 68 ją baigė, programoje „EQUIP“ dalyvaujančių ir ją baigusiu asmenų nebuvo. Iš statistinių duomenų darytina išvada, jog didelė dalis probuojamųjų asmenų baigė elgesį keičiančias programas baigė, dėl to galima teigti, kad Lietuvoje socialinė rehabilitacija yra vykdoma ir, tam tikra dalimi, probacijos veiksmingumas yra pasiektas. Pažymėtina tai, kad pagal Kalėjų departamento pateiktus ataskaitinius duomenis, 2021 m., asmenų, dalyvavusių elgesį keičiančiose programose buvo 4 721, iš jų – 80 paleistųjų lygtinai.

Be minėtų programų, Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje vykdomos ir kitos tokios aprobuotos programos, kaip „Smurtinis modulis“, „Psichiką veikiančių medžiagų modulis“, „Nusikalstamo elgesio modulis“, programa „Jaunimas ir psichoaktyvios medžiagos“ ir kt.²² Visų šių programų tikslas padėti asmenims keisti savo gyvenimą teigiama linkme.

Kiekvienam probuojamajam priežiūros planas taikomas individualiai, atsižvelgiant į asmenines savybes. Probacijos vykdymo plane turi atsispindėti keliami asmeniui ilgalaikiai tikslai, formos, programų įgyvendinimo terminai, ir kiti aspektai, padedantys probuojamajam laikytis įpareigojimų. Probacijos vykdymo proceso metu probacijos tarnybos darbuotojai privalo suteikti visą socialinę pagalbą asmeniui, kuris kreipiasi dėl tokios pagalbos. Probacijos darbuotojai konsultuoja probuojamuosius apie tokius

gyvenimo aspektus, kaip dokumentų tvarkymas, išsilavinimo įgijimas, padeda ieškotis būsto ir kt. Dėl to, kad, kaip jau buvo minėta, kiekvienam probuojamajam planas yra sudaromas individualiai, todėl tokiems asmenims gali būti nustatinėjamos tam tikros socialinės kryptis, kaip, pavyzdžiui, tam tikram asmeniui pritaikomos specialios programos, kurios jam gali padėti siekti socialinės reabilitacijos. Viena tokių programų „Intervencinė programa smurtautojams šeimoje“, kurios vykdymo tikslas palengvinti dalyviams resocializacijos procesą ir mažinti jų smurtinio elgesio pasireiškimą. Kita tokių vykdomų programų „Elgesys-Pokalbis-Pasikeitimas“, orientuota į alkoholio bei narkotinių medžiagų vartojimo problemas, taip pat į nusikalstamumo problemą. Šios ir kitos vykdomos programos svarbios ir nepilnamečiams asmenims. Pagal atliktus tyrimus nepilnamečių asmenų nusikalstamumui įtakos turi tokie veiksniai, kaip problemos dėl mokslų, narkotinių medžiagų vartojimas, taip pat tai lemia ir nepilnamečio charakteris bei, žinoma, socialiniai įgūdžiai ir auklėjimas. Todėl intervencinės programos tokio elgesio prevencijai daro teigiamą įtaką, kaip, pavyzdžiui: pykčio kontroliavimo terapijos, agresijos slopinimo mokymai, socialinių gebėjimų ugdymo skatinimo programos pritaikymai (Hoge, 2009, p. 54).

Darant išvadą galima teigti, kad, probuojamiesiems taikomų elgesį keičiančios programų tikslas yra siekti pozityvesnės asmenų resocializacijos. Analizuojant Kalėjų departamento pateiktus duomenis daroma išvada, kad dažniausiai probacijoje taikoma EPP elgesio programa, kuri nuteistiesiems padeda suprasti savo elgsenos problemas, skatina nuteistuosius keistis bei gyventi laikantis įstatymų.

3.3. Probacijos nutraukimo ir įvykdymo sąlygos

Probacijos įstatymo 22 straipsnyje apibrėžta, kad probuojamojo asmens probacijos procesas gali būti sustabdytas laikinai, kol probacijos proceso metu tokiam asmeniui yra taikoma kardomoji priemonė (suėmimas arba administracinė nuobauda – administracinis areštas). Kardomosios priemonės laikas yra įskaitomas į probacijos laiką, su sąlyga, jei probuojamasis būna išteisintas, taip pat, jei baudžiamoji byla jam yra nutraukiama, arba, jei kardomoji priemonė ar administracinė nuobauda pripažįstama nepagrįsta ar neteisėta. Taip pat, kaip nurodyta šio įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje, apylinkės teismas turi galimybę nutraukti probaciją nuteistajam prieš terminą, probacijos tarnybos teikimu, probuojamajam faktiškai atlikus ne mažiau kaip tris ketvirtadalius, o nepilnamečiui – du trečdalius probacijos termino, kai tokio asmens elgesys probacijos vykdymo metu leidžia manyti, kad probacijos tikslus galima pasiekti toliau neprižiūrint probuojamojo ir, jeigu asmuo yra nepažeidęs probacijos sąlygų bei nepadaręs administracinių teisės pažeidimų, taip pat nėra

padaręs (kaltinamas, įtariamasis) naujos nusikalstamos veikos padarymu. Kalėjimų departamento pateiktais ataskaitiniais duomenimis, 2021 m. sausio–gruodžio mėn. buvo pateikta 147 teikimų teismams dėl probacijos vykdymo nutraukimo prieš terminą, iš kurių patenkinti 124 teikimai. Pagal Probacijos įstatymo 29 straipsnio 1 dalį, probacijos tarnybos turi teisę kreiptis į teismą dėl probacijos sąlygų pakeitimo, jeigu manytina, kad kitos nustatytos sąlygos galėtų daryti teigiamą įtaką probuojamajam ir (arba) leistų užtikrinti nukentėjusio asmens interesus, taip pat, jeigu probuojamasis asmuo dėl svarbių priežasčių neturi galimybės vykdyti nustatytų probacijos sąlygų. Analizuojant Kalėjimų departamento duomenis matoma, kad 2021 m. sausio–gruodžio mėn. iš 77 pateiktų teikimų, teismas patenkino 52 teikimus.

Probacijos įstatymo 30 straipsnyje apibrėžiamos probacijos vykdymo ir vengimo vykdyti teisinės pasekmės, o būtent 30 straipsnio 2 dalies 2 punkte reglamentuojama, jog net jei asmuo vykdo probacijos sąlygas, tačiau probacijos vykdymo laikotarpiu padarė nusižengimų, už kuriuos jam taikytinos administracinės nuobaudos, administracinio poveikio priemonės, ar jei asmuo nevykdo kitų įstatymiškai jam nustatytų pareigų, probacijos teikimu teismas gali tokiam nuteistajam papildomai skirti baudžiamojo poveikio priemones ir (ar) įstatyme numatytas pareigas ir (ar) numatytas auklėjamojo poveikio priemones ir (ar) šio numatytus įpareigojimus ar draudimus. Kitu atveju teismas gali asmeniui panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir įpareigoti jį vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę, arba panaikinti lygtinį paleidimą ir įpareigoti nuteistąjį vykdyti likusią bausmės dalį. Tokių priemonių imamasi, kai yra pagrįstas manymas, kad probacijos tikslai negali būti pasiekiami skiriamomis baudžiamojo poveikio priemonėmis ir (ar) pareigomis ar auklėjamojo poveikio priemonėmis. Kaip pavyzdį galima pateikti Kalėjimų departamento ataskaitinius duomenis, jog 2022 m., sausio – birželio mėnesiais, vykdant probuojamųjų priežiūrą, asmenų, padariusių administracinius nusižengimus buvo – 1 197. Pagal Probacijos įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 2 punktą, teismui buvo teikta iš viso 193 teikimai dėl asmenų lygtinio paleidimo panaikinimo. Teismas patenkino 144 teikimus.

Lygtinio paleidimo taikymo praktika skirtinga visame pasaulyje, tačiau Lietuvai geriausi rodikliai yra Europos Sąjungos šalys, kuriose kalinių skaičius yra mažiausias. Remiantis „International Centre for Prison Studies“ duomenimis, Kroatijoje 100 000 gyventojų tenka 99, Suomijoje – 51, Norvegijoje – 57, Slovėnijoje – 57, Vokietijoje – 67, Švedijoje – 70, o Lietuvoje net 182 kalinių. Kaip gerąjį pavyzdį galima pateikti Suomiją, kurioje asmenims paleistiems lygtinai nesilaikant nustatytų apribojimų, juos pažeidinėjant, jiems lygtinis paleidimas nėra panaikinamas ir jie negražinami atlikti likusios laisvės atėmimo bausmės. Pirmą kartą nusižengus, tokiems asmenims taikomi įspėjimai, o už

tokius pažeidimus kaip narkotikų ar alkoholio vartojimas, jiems yra paskiriamos baudos. Už probuojamojo įsipareigojimų nevykdymą Suomijoje griežčiausia priemonė kurios imamasi yra asmens grąžinimas į kalėjimą, tačiau pažymėtina, kad, priešingai nei Lietuvoje, ne visai likusiai bausmės daliai atlikti, o tik 14 dienų (Tarnybinės komandiruotės Suomijoje ataskaita, 2014). Todėl aiškiai matoma, kad šioje šalyje dėmesys skiriamas visų pirma nuteistojo skatinimui resocializuotis, o ne tik jo nubaudimui. Kaip nurodo S. Bikelis, atvejai, kai lygtinis paleidimas panaikinamas dėl nusižengimų, neturinčių didelės reikšmės, yra nerekomenduotini (Bikelis, 2012, p. 73).

Darant išvadą galima teigti, kad probacijos sąlygos turėtų būti nustatinėjamos tinkamai individualiai kiekvienam nuteistajam, turėtų būti atsižvelgiama į informaciją apie probuojamąjį, planuojant o priežiūrą. Teigiamai aspektas yra tai, jog probacijos tarnybos turi teisę kreiptis į teismą dėl probuojamojo lygtinio paleidimo panaikinimo. Tokiu būdu sumažėja atvejų, kai asmuo yra grąžinamas bausmę atlikti įkalinimo įstaigoje už nepavojingus visuomenei pažeidimus.

4. LYGTINIO PALEIDIMO IŠ ĮKALINIMO ĮSTAIGŲ PERSPEKTYVOS

Nors lygtinio paleidimo taikymą skatina tarptautinės rekomendacijos, Lietuvos bausmių vykdymo įstatymas, Lietuvos Probacijos įstatymas ir daugelis baudžiamosios justicijos specialistų, lygtinio paleidimo taikymas, Lietuvos teismų praktikoje stagnuoja. Jurisprudencija lygtinio paleidimo bylos rodo, kad nagrinėjant lygtinio paleidimo bylas, teismų sprendimai dažnai grindžiami labai skirtingais kriterijais, o kai kuriais atvejais tie patys kriterijai ir interpretuojami skirtingai. Nepaisant palankesnių galimybių įvertinti nusikalstamo elgesio riziką, skiriant lygtinio paleidimo bausmę, teismai vis dar linkę remtis skirtingais nuteistąjį charakterizuojančiais kriterijais. Nors lygtinio paleidimo įstatymai liberalėja, pagal statistiką lygtinai paleidžiamų asmenų procentas mažėja. Atsižvelgiant į naujausias lygtinio paleidimo tendencijas, neaišku, kokie veiksniai turi įtakos esamiems teismų praktikos skirtumams, lygtinio paleidimo prašymo ar atsisakymo motyvams ir santykinai nedideliame lygtinai paleistų asmenų skaičiui (Michailovič, Jarutienė, 2016, p. 181–182).

2019 m. Loanos Universiteto mokslininkų atliktame tyrime, buvo nagrinėjama Europos Tarybos metinė bausmių statistika apie asmenis kuriuos prižiūri Probacijos įstaigos. Keturiasdešimt šešios (46) iš 52 probacijos agentūrų (ar lygiaverčių institucijų) Europos Taryboje valstybių narių atsakė į 2019 m. „SPACE II“ klausimyną. Tyrime nėra pateiktų rezultatų iš probacijos agentūrų šiose šalyse: Albanija, Vokietija, Vengrija, Lichtenšteinas, Moldova ir San Marinas. Atliktame tyrime nurodoma, kad du tūkstančiai devynioliktais metais buvo probuojami 1 969 204 asmenys, prižiūrimi 32 probacijos agentūrų, kas atitinka – 155 probuojamų asmenų skaičių 100 000 gyventojų. Didžiausi probuojamųjų rodikliai yra Gruzijoje, Turkijoje ir Lenkijoje, o žemiausi – neįskaitant Šiaurės Makedonijos – yra Serbijoje, Norvegijoje ir Šveicarijoje. Lietuva šiame kontekste rikiuojasi iškart po Gruzijos su 523,3 probuojamo asmens 100 000 gyventojų. Anksčiau šie duomenų palyginimai buvo atliekami atsargiai dėl duomenų rinkimo būdo įvairiose Europos šalyse. Pavyzdžiui, pirmasis probacijos biuras Šiaurės Makedonijoje buvo atidarytas tik 2017 m. lapkritį, o kiti biurai pradėjo veikti tik 2018 metų lapkritį, tai paaiškina santykinai žemus rezultatus. Panašiai ir Serbijos probacijos agentūra, kuri buvo sukurta tik 2011 m., o tai rodo žemą probuojamųjų gyventojų skaičių, nes probacija šalyje dar tik vystosi (Aebi, Hashimoto, Tiago, 2019, p. 4–7)

2020 m. sausio 31 d. atliktame analogiškame tyrime nustatytas naujas probacijos vidurkis pagal gyventojų skaičių Europoje – 149 probuojami asmenys 100 000 gyventojų. Įvykus įstatymų pakeitimams didžiausi probuojamųjų gyventojų rodikliai išlieka Lietuvoje, Turkijoje ir Lenkijoje, žemiausius rodiklius turi – Šiaurės Makedonija, Serbija ir Šveicarija.

Lietuvos nustytas rodiklis tyrime buvo 568 probuojami asmenys šimtui tūkstančių gyventojų (Aebi, Hashimoto, Tiago, 2019, p. 4).

Pagal pateiktą Lietuvos probacijos tarnybos „Asmenų esančių LR Probacijos tarnybos priežiūroje, skaičiaus ataskaitą“ už 2019 m., galima matyti, kad asmenų kurie lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų pagal LR BVK 157 straipsnį viso buvo 620 asmenys. Kitas LR BVK pakeitimas priimtas tik 2020 m. birželio 1 d., naujos redakcijos LR BVK 157 str. įsigaliojo 2020 m. liepos 5 d. ir vėl iš esmės pakeitė lygtinio paleidimo sąlygas (minėtos sąlygos buvo pakeistos 2003 m., 2011 m. ir 2015 m.), pakeitimas lėmė tai, kad toje pačioje ataskaitoje už 2020 m. asmenų kurie buvo lygtinai paleisti pagal LR BVK 157 straipsnį turime jau 894 asmenis, tai yra 274 asmenimis daugiau vien per kalendorinius metus.

Rodiklis augimas rodo, kad priimti LR BVK įstatymo pakeitimai davė teigiamos naudos. Iki įstatymo priėmimo kalinimo įstaigose 2019 m. buvo įkalinta šeši tūkstančiai šimtas trisdešimt aštuoni asmenys, priėmus naująjį įstatymą, įkalintų asmenų skaičius sumažėjo 13,3 procento ir ženkliai padaugėjo lygtinai paleistų asmenų skaičius.

Po įstatymo reformos išankstinio paleidimo praktika tapo dar griežtesnė 2021 m., nors buvo siekiama priešingai. 2012 m. tai lygtinis paleidimas sudarė 36,5 proc. visų į laisvę paleistų kalinių, 2013 m. – 34,2 proc., 2014–2016 m. – tik apie 31 proc. 2017–2019 m. tik 22 proc. Pastebima tendencija, kad teismai dažnai linkę priimti neigiamą sprendimą, kalinio atžvilgiu, net po teigiamų komisijų sprendimų ar pasiūlymų, nes teisėjų nuomone, pritaikytos laisvės suvaržymo priemonės tikslas nepasiektas. Per pastaruosius dešimt metų kalinių skaičius sumažėjo nuo 330 kalinių 100 000 gyventojų (2011 m.) iki 190 kalinių (2021 m.), tačiau teigiamų tendencijų vaizdas gali būti apgaulingas. Mažėjančius skaičius galima apibūdinti kaip kelią į normalizaciją. 2008–2011 m. padidėjimą lėmė ekonominės ir finansinės krizės ir didėjantis nusikalstamumo skaičius. Vis dar nėra aišku, kokia yra pagrindinė tendencijų priežastis ir kiek tai tęsis. Pažymėtina, kad Lietuvoje sumažėjo sunkiausių smurtinių nusikaltimų (nužudymų, sunkių kūno sužalojimų, išžagirimų – beveik 75 proc. (nuo 3 273 – 2011 m. iki 846 – 2020 m.). Lietuva fiksuoja žemiausią registruotų nusikalstamų veikų rodiklį Europos sąjungoje, nepaisant to 2018 m. naujų patekimų į kalėjimą skaičius vėl išaugo 27 proc., palyginti su 2017 m. Kitais metais šis skaičius sumažėjo 25 proc. ir pasiekė žemiausią tašką per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį. 2020 m. šis skaičius sumažėjo vėl 23 proc. (Sakalauskas, 2021, p. 15).

Net ir Covid-19 pandemijos metu nebuvo taikomos jokios didesnės išimtys ar palengvinimai skiriant bausmę ar vykdant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, išskyrus nuotolinį bendravimą tarp probacijos tarnybos pareigūnų ir nuteistųjų. Įdomu tai,

kad vengimo atlikti bausmę ir naujai padarytų nusikalstamų veikų rodiklis neišaugo, palyginti su 2019 m. Didelį kalinamų asmenų skaičių Lietuvoje lemia dažnas suėmimo ir bausmių taikymas, skiriant ilgas laisvės atėmimo bausmes. Viską apsunkina tai, kad būtina pakeisti supratimą apie bausmių taikymą šiuolaikinėje baudžiamojoje sistemoje. Esant politinio susidomėjimo trūkumui, kuris tikėtina sukeltų neigiama reakciją visuomenėje ir vyraujantis abejingumas socialinės integracijos problemoms, sukuria nepalankią atmosferą pokyčiams. Didelis kalinių skaičius rodo ne tik esančią represinę kultūrą, palyginti su kitomis ES šalimis, bet ir apsunkina žmogaus teisių užtikrinimą ir įgyvendinimą. Lietuva, Europos Sąjungos lygmeniu pastaraisiais metais tapo vienu prasčiausių pavyzdžių.

Kaip teigia G. Sakalauskas, nekeičiant lygtinio paleidimo praktikos tuo atžvilgiu, jog lygtinis paleidimas nuteistiesiems būtų taikomas dažniau, tikėtina, kad kalinių skaičius Lietuvoje gali didėti, o daliai nuteistųjų, nesuteikiant jiems realios galimybės būti išleistiems lygtinai, perspektyvos integruojantis į visuomenę bus apsunkintos. Su tikslu kurti pozityvesnę lygtinio paleidimo sistemą, svarbu įvertinti tuos lygtinio paleidimo aspektus, kurie yra rezultatyviausi, gilintis atliekamus mokslinius tyrimus ir faktus, pagrįstus dėsningumu (Sakalauskas, 2013, p. 32).

IŠVADOS

Remiantis magistro darbe išdėstyta ir išanalizuota informacija, galima padaryti tokias išvadas:

1. Svarbiausias lygtinio paleidimo instituto tikslas – nuteistojo asmens resocializacija ir kuo lengvesnė reintegracija sugrįžus gyventi į visuomenę, todėl, priimant sprendimą dėl tokiam asmeniui (ne)taikytino lygtinio paleidimo, neturėtų būti vadovaujamosi bausmės tikslais, kurie numatyti LR BK 41 straipsnio 2 dalyje.

2. Lygtinis paleidimas yra ne tik viena efektyviausių priemonių, padedančių kiek įmanoma sumažinti žalingą įkalinimo poveikį, tačiau šio instituto taikymas padeda pasiekti kitų teigiamų tikslų, tokių, kaip kalinių skaičiaus įkalinimo įstaigose mažinamo, kas padeda sutaupyti valstybės lėšas, skiriamas bausmių vykdymui, nuteistų asmenų skatinimo ateityje nebusikalsti, palankesnių galimybių atlyginti nukentėjusiam asmeniui nusikaltimu padarytą žalą.

3. Sprendžiant lygtinio paleidimo klausimą, visos reikšmingos aplinkybės ir jų visuma įvertinama lygtinio paleidimo taikymo subjektų, todėl tam tikrų aplinkybių siejimas su formalia lygtinio paleidimo sąlyga, nėra tikslingas, nes tokiu būdu asmeniui neretai atitolinamas lygtinis paleidimas arba apskritai panaikinama galimybė jį suteikti.

4. Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų Komisijoms suteiktas įgaliojimas spręsti dėl lygtinio paleidimo instituto taikymo, o tokia praktika sukelia abejonių dėl atitikties LR Konstitucijos 109 straipsnyje, kuriame reglamentuota, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai.

5. Nors 2020 m. liepos 1 d. buvo priimti Probacijos įstatymo ir LR BVK straipsnių pakeitimai, senoji sistema taikant lygtinio paleidimo sąlygų diferencijavimą pagal bausmės trukmę, išliko, o tokia praktika nesuderinama su bausmių vykdymo tikslu – resocializacija.

6. Šiuo metu Lietuvoje nėra galimybių vertinti nepilnamečio asmens nusikalstamo elgesio riziką.

7. LR BVK 158 straipsnyje išskirti lygtinio paleidimo netaikymo atvejus nėra tikslinga, atsižvelgus į lygtinio paleidimo instituto prasmę bei tarptautinius standartus.

8. Lygtinio paleidimo komisijų ir teismų priimami sprendimai dėl šio instituto taikymo dažnai būna skirtingi dėl nuteistojo padarytos pažangos formuluotės, kuris apibrėžiamas LR BVK 157 straipsnio 1 dalyje, kas lemia, kad komisijų nariai ir teisėjai priimant sprendimą gali atsižvelgti ir vertinti papildomas nuteistojo charakteristikas, nepaisant to, kad tokios aplinkybės jau buvo vertinamos socialinio tyrimo išvadų rengimo procese.

9. Asmeniui pritaikomas elektroninis stebėjimas ne tik yra brangi alternatyva laisvės atėmimo bausmei, tačiau gali būti žalingas siekiant nuteistojo asmens resocializacijos, todėl siūlytina remtis gerąja užsienio šalių praktika, kurie elektroninį monitoringą taiko retai, daugiau kompetencijų suteikdami probacijos darbuotojams dirbti su nuteistuoju, siekiant kuo sklandesnės jo reintegracijos.

10. LR BK 74 straipsnyje reglamentuota, kad nuteistajam atsakomybė už vengimą vykdyti baudžiamojo poveikio priemones, kyla pagal LR BK 243 straipsnį, o, tuo tarpu, Probacijos įstatymo 30 straipsnyje nurodoma, kad tokiam nuteistajam turėtų būti panaikinamas bausmės vykdymo atidėjimas, kas skiriasi nuo LR BK ir LR BPK nurodytų sąlygų, todėl pritartina idėjai, kad dėl aiškesnio teisinio reglamentavimo, Probacijos įstatyme nebūtų reglamentuojamos baudžiamojo poveikio priemonės, tokį reglamentavimą paliekant tik LR BK ir LR BPK.

11. Nustatant probacijos sąlygas, ir jam taikytinas poveikio priemones, būtina atsižvelgti į individualias nuteistojo savybes.

LITERATŪRA

1. Mokslinės publikacijos

1. Aebi, F., Hashimoto Z., Tiago, M. 2019. *Probation and Prisons in Europe, 2019: Key Findings of the SPACE reports*. Council of Europe.
2. Aebi, F., Hashimoto Z., Tiago, M., 2020. *Probation and Prisons in Europe, 2020: Key Findings of the SPACE reports*. Council of Europe.
3. Best, L., Wodahl, J., Holmes, D. 2014. Waiving Away the Chance of Freedom: Exploring Why Prisoners Decide Against Applying for Parole. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 58(3), p. 320–347 [interaktyvus, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306624x12470812>>.
4. Bikelis, S. 2012. Baudžiamosios politikos tendencijos Europoje. Iš *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, p. 73–83.
5. Black, M., Smith, G. 2003. Electronic Monitoring in the Criminal Justice System, 2003. *Trends and issues in crime and criminal justice*. [interaktyvus, žiūrėta 2021 m. spalio 15 d.] Prieiga per internetą: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi254.pdf
6. Dünkel, F. and Weber, J., 2018. (Early) release, probation and collateral consequences (directives) after release: Legal conditions and practice. In *Prisoner resettlement in Europe*, Routledge, p. 401–434.
7. Evans, N., Pelletier E., Szkola, J. 2018. Education in Prison and the Self-Stigma: Empowerment Continuum. *Crime & Delinquency*, 2018, Vol. 64 (2), p. 272–276.
8. Graebch, M., et. al. 2015. *Alternatyvios baudžiamosios sankcijos Europos Sąjungoje*. Vilnius: Eugrimas, 2015, p. 55–57.
9. Hoge, R. 2009. Serious and violent juvenile offenders: assessment and treatment. *UNAFEI: Resource material series*, 2009, No. 78, p.49–54.
10. Kjelsberg, E., Skoglund, T.H. and Rustad, A.B., 2007. Attitudes towards prisoners, as reported by prison inmates, prison employees and college students. *BMC public health*, 7(1), p. 1–9.
11. Liutikas, R. 2003. Lygtinio paleidimo paskirtis baudžiamojoje teisėje“, *Jurisprudencija*, 47(39), p. 89–93.
12. Mackevičius, T. 2011. „Probacija. Quid id est?“, *Socialinių mokslų studijos*, Nr. 3(2), p. 743–754.
13. Mesonienė, S. 2006. Teisiniai lyginamieji lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų aspektai. *Jurisprudencija*, 2006, t. 5 (83), p. 74–90.
14. Mesonienė, S. 2010. Lygtinio paleidimo instituto retrospektyva užsienio valstybėse ir Lietuvoje. *Jurisprudencija*, , p. 305–313.
15. Michailovič, I., Jarutienė, L. 2016. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo problemos Lietuvoje. *Kriminologijos studijos*. Nr. 4, p. 154–182.
16. Sakalauskas G. 2007. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2007, Nr. 2, p. 123–128.
17. Sakalauskas, G. 2010. Įkalinimo tikslų labirintuose. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys*. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 141–143.
18. Sakalauskas, G. 2013. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų išgaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika. *Teisės problemos*, 2013, Nr. 4 (82), p. 8–32.

19. Sakalauskas, G. 2013. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje. *Teisė*, p. 44–45.
20. Sakalauskas, G. 2017. *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2017.*
21. Sakalauskas, G. 2021. Non-custodial sanctions and measures in Lithuania: a large bouquet with a questionable purpose and unclear effectiveness // *Promoting non-discriminatory alternatives to imprisonment across Europe. Non-custodial sanctions and measures in the member states of the European Union*. Coimbra: Instituto Jurídico Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra, Colégio da Trindade. 2021, p. 7–15. Prieiga per internetą: <https://prialteur.pt/application/files/8116/4665/0658/Lithuania.pdf>
22. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., Vaičiūnienė, R. 2020. *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
23. Vaičiūnienė, R., Viršilas, V. 2017. *Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017. [žiūrėta 2022-11-15]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wpcontent/uploads/2018/01/Vai%C4%8Di%C5%AB-nuien%C4%97-Vir%C5%A1ilas.pdf>.
24. Villman, E., 2022. Early release from prison with electronic monitoring: Hook for or hindrance to change?. *Criminology & Criminal Justice*, p. 14–20.
25. Vosyliūtė, A. 2010. Lygtinio paleidimo iš pataisos namų taikymo teismų praktikoje probleminiai aspektai. Iš *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys*. Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 101–106.

2. Teisės aktai

26. Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. veiklos ataskaitos pateikimo LR Seimui (2013-03-20. Nr. 259) p. 6.
27. Dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nuostatų patvirtinimo, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas (2012 06 06, Nr.1R-154).
28. Dėl teisingumo ministro 2012 m. birželio 27 d. įsakymo Nr. 1R-175 „Dėl Probacijos ir kitų baudžiamosios atsakomybės priemonių vykdymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo Nr. 1R-245 [interaktyvus, žiūrėta 2022-11-24] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/5351a200477611e59cf1cfda14b526c5>
29. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas dėl elgesio pataisos programos „intervencinė programa smurtautojams šeimoje“ aprobavimo. TAR, 2016, Nr. V369.
30. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorius įsakymas Dėl nuteistųjų paleidimo iš laisvės atėmimo vietų parengiamojo darbo instrukcijos patvirtinimo Nr. 4/07-95, 6 punktą [interaktyvus]. [žiūrėta 2022-12-09]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.273208/asr>.
31. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *Teisės aktų registras*, 2015, Nr. 11216 (su papildymais ir pakeitimais).
32. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 09 26 d. Nr. VIII-1968 (su papildymais ir pakeitimais).

33. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, priimtas 2002 03 14, Nr. IX-785 (su papildymais ir pakeitimais).
34. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.
35. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios, 2012 m. birželio 19 d., Nr. 68-3464.
36. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 138, 140, 152, 154, 157, 158, 159, 164, 176 straipsnių pakeitimo ir 127, 160, 161, 162, 163, 179 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. Valstybės žinios, 2012 m. sausio 6 d., Nr. 4-110.
37. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 55, 62, 73, 74, 75, 79, 80, 85, 86, 88, 95, 96, 102, 140, 141, 142, 143, 146, 158, 173 straipsnių ir 1 priedo pakeitimo bei papildymo įstatymas, Valstybės žinios, 2005 m. gegužės 7 d., Nr. 58-2002.
38. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. vasario 15 d. dekretu Nr. 1K-880 „Malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų“ pakeitimo Nr. 1K-852“, PRIIMTAS 2011 M. lapkričio 11 d. Valstybės žinios, 2011, Nr. 136-6449.
39. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (su papildymais ir pakeitimais). Valstybės žinios, 2011, Nr. XI-1860.
40. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo NR. XI-1860 pakeitimo įstatymas [interaktyvus, žiūrėta 2022-11-24]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=ouo0hkqoq&documentId=69e18110882311e98a8298567570d639&category=TAP>
41. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gegužės 9 d. įsakymas Dėl Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus apygardų probacijos tarnybų nuostatų patvirtinimo Nr. 1R-134. Valstybės žinios, 2012, Nr. 55-2728.
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 158 straipsnio papildymo ir pakeitimo įstatymo projekto“ NR. XIP-1446, 2010.
43. Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XIII-82.

3. Teismų praktika

44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04- 5/05-7/05-17/05 Dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą.
45. Kauno apygardos teismas. 2021 m. spalio 21 d. nutartis, Nr. 1S-662-634/2021.
46. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2003 m. lapkričio 13 d. konsultacija B3-292 dėl Bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnio 3 dalies 1 punkto taikymo.
47. Marijampolės apylinkės teismas. 2020 m. rugsėjo 28 d. nutartis, Nr. TS-136-571/2020.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. 34/2008-36/2008-40/2008-1/2009-4/2009- 5/2009-6/2009-7/2009-9/2009-12/2009-13/2009-14/2009-17/2009-18/2009-19/2009-20/2009-22/2009 Dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę.
49. Kauno apygardos teismas. 2019 m. lapkričio 26 d. nutartis, Nr. 1S-846-919/2019.
50. Kauno apygardos teismas. 2021 m. sausio 11 d. nutartis, Nr. 1S-48-594/2021.

51. Vilniaus apygardos teismas. 2020 m. vasario 12 d. nutartis, Nr. 1S-38-885/2020.
52. Vokietijos Konstitucinio teismo 1967 m. liepos 18 d. sprendimas (BVerfGE 22, 180).
53. Alytaus aplinkės teismas. 2019-05-31 nutartis Nr. T-378-878/2019.
54. Kauno apygardos teismas. 2021-08-20 nutartis, Nr. 1S-516-493-2021.
55. Kauno apygardos teismas. 2019 m. lapkričio 26 d. nutartis, Nr. 1S-846-919/2019.
56. Kauno apygardos teismas. 2018-01-18 nutartis, Nr. 1S-58-327/2018
57. Kauno apygardos teismas. 2020-01-30 nutartis, Nr. 1S-54-238/2020.
58. Vilniaus apygardos teismas. 2020-09-29 nutartis, Nr. 1S-233-626/2020.
59. LAT 2007 m. gruodžio 1 d. Teismų praktikos skiriant bausmes apžvalga (2007, Nr. 27-2).

4. Statistika, žiniasklaidos ir kitos publikacijos

60. 2003 m. rugsėjo 24 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija valstybėms narėms Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio). Prieiga per internetą:
<https://wcd.coe.int/rsi/common/renderers/rend_standard.jsp?DocId=70103&SecMode=1&Lang=en>.2003 m. rugsėjo 24 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija valstybėms narėms Rec
61. 2010 m. sausio 20 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/REC (2010) 1 dėl Europos probacijos
62. Aiškinamasis raštas dėl bausmių vykdymo kodekso 152, 157, 158, 159 ir 164 straipsnių pakeitimo įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso 360 ir 362 straipsnių pakeitimo bei kodekso papildymo 3601 straipsniu įstatymo projekto.
63. Criminal Sanctions Agency
<http://www.vankeinhoito.fi/en/index/enforcement/release.html> [aplankyta 2022-10-01]
64. Dėl Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo. 2012 m. birželio 25 d. Nr. V-211, Vilnius
65. G. Sakalauskas. Įkalinimo sistemos Lietuvoje reforma: vienuolika žingsnių per artimiausius dešimt metų. Interaktyvus <https://www.teise.pro/index.php/2019/01/16/g-sakalauskas-ikalinimo-sistemos-lietuvoje-reforma-vieniolika-zingsniu-per-artimiausius-desimt-metu/> [Žiūrėta 2022-12-10].
66. http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html žiūrėta 2022-12-02
67. http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html
68. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=64c75db4-4afe-4521-87d2-2eae8ee0214#/>
69. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=64c75db4-4afe-4521-87d2-2eae8ee0214#/>
70. <https://www.prisonstudies.org/>
71. <https://www.prisonstudies.org/country/lithuania>

72. Interaktyvus, prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/pusmecio.html [Žiūrėta 2022-11-24].
73. International Centre for Prison Studies http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14 [žiūrėta 2022-11-24]
74. Kalėimų Departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita, 2021 m., Vilnius.
75. Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2021 m. ataskaita. [interaktyvus, žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/pusmecio.html.
76. Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, 2021 m. ataskaita. [interaktyvus, žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d.].
77. Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaita, 2021-02-15, Vilnius.
78. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Darbo su asmenimis, esančiais probacijos tarnybos priežiūroje, 2018 m. ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2022-11-20]. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html>.
79. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2003 m. lapkričio 13 d. konsultacija B3-292 dėl Bausmių vykdymo kodekso 157 straipsnio 3 dalies 1 punkto taikymo.
80. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 47, 157, 159, 164 ir 179 straipsnių pakeitimo bei 160, 161, 162 ir 163 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektui [interaktyvus, žiūrėta 2021 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=414074&p_query=BVK%20157%20str&p_tr2=
81. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus Pažyma apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną (2014-02-11 Nr.5R-23) p. 5.
82. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus Pažyma apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną (2014-02-11 Nr.5R-23) p. 33.
83. Pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 140, 154, 157, 159, 164, 179 IR 183 straipsnių pakeitimo bei 127, 160, 161, 162 ir 163 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymų projekto Nr. XIP-1895
84. Pažyma dėl X skundo prieš Pravieniškių pataisos namus-atvirąją koloniją. 2021-07-12 Nr. 4D-2021/1-513 Vilnius.
85. Prieiga per internetą : https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_57a.html. Recommendation CM/Rec (2014) 4 of the Committee of Ministers to member States on electronic monitoring
86. Recommendation CM/Rec (2008) 11 of the Committee of Ministers to member states of the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Prieiga per internetą: [https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08\(1\).pdf](https://sites.unicef.org/tdad/councilofeuropejjrec08(1).pdf).

87. Respublikinis priklausomybės ligų centras [interaktyvus]. [žiūrėta 2022-11-15]. Prieiga per internetą: <https://www.rplc.lt/>.
88. Sakalauskas, G. 2011. Kalėjimas – stotelė į laisvę. *Statyba ir architektūra*, 2011, Nr. 10, p. 38–44. taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2022-12-09]. Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cfbc7.
89. Vilniaus pataisos namai. Naujienų archyvas. Lygtinis paleidimas – kelias teigiamų pokyčių link (2020 m. apžvalga)
90. Vilniaus pataisos namai. Naujienų archyvas. Lygtinis paleidimas – kelias teigiamų pokyčių link (2020 m. apžvalga)
91. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Lygtinio paleidimo reforma Lietuvoje, 2013 m. lapkričio 18 d.

SANTRAUKA

Kalėjimų departamento pateikiama statistika atskleidžia lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų instituto aktualiausius probleminius aspektus, įkalinamųjų asmenų skaičiaus nagrinėjimo svarbą. 2019 – 2020 m., įkalinamųjų asmenų skaičius, tenkantis 100000 gyventojų sumažėjo, o tam palankias sąlygas sukūrė ženkliai padažnėjęs lygtinio paleidimo nuteistiems asmenims taikymas. Tokį progresą didžiaja dalimi lėmė 2020 m. liepos 1 d. įsigalioję Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksų pakeitimai, taip pat praktikoje dažniau skiriamos teismų bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu.

Darbą sudaro pagrindinės keturios dalys: lygtinio paleidimo reglamentavimo raidos Lietuvoje aptarimas, lygtinio paleidimo taikymo problematikos analizė, probacijos vykdymo lygtinai paleidus iš įkalinimo įstaigų analizė ir bausmės vykdymo pritaikius lygtinį paleidimą tvarkos ir probleminių aspektų apžvalgos. Pirmojoje darbo dalyje aptariama lygtinio paleidimo sąvoka, kuri nėra pateikiama Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Analizuojami lygtinio paleidimo instituto pagrindiniai tikslai, pateikiant resocializacijos sąvoką kaip pagrindinį šio instituto siekį, taip pat apžvelgiama šio instituto taikymo praktika ir reglamentavimo raida Lietuvoje.

Antrojoje darbo dalyje analizuojami lygtinio paleidimo instituto taikymo probleminiai aspektai, kurie pateikiami analizuojant bendrąsias lygtinio paleidimo taikymo sąlygas, atkreipiamas dėmesys į Lietuvą, nuo 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojusius Bausmių vykdymo kodekso ir Probacijos įstatymų straipsnius, turėjusius įtaką bausmių vykdymo procesui, analizuojama nuteistiesiems skiriamų bausmių problematika, diferencijuota pagal atlikto nusikaltimo sunkumą, apžvelgiamas lygtinio paleidimo instituto taikymas atskiroms asmenų grupėms, pateikiama ir analizuojama lygtinio paleidimo taikymo subjektų kompetencijų paskirstymo problema, analizuojamas intensyvios priežiūros nuteistiesiems taikymas bei lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų netaikymo reglamentavimas.

Trečiojoje darbo dalyje apžvelgiami probacijos proceso metu nuteistiesiems taikomi įpareigojimai ir draudimai, probacijos tarnybų vykdomos programos nuteistiesiems, pateikiama statistika. Taip pat trečiojoje dalyje aptariamos probacijos nutraukimo bei įvykdymo sąlygos.

Paskutinėje darbo dalyje analizuojamos galimos lygtinio paleidimo instituto perspektyvos, pateikiant statistiką ir tikėtinas tendencijas. Akcentuojama dažnesnio lygtinio paleidimo taikymo svarba.

SUMMARY

Statistics provided by the Department of Prisons reveal the most pressing problematic aspects of the institute of probation from prison, the importance of examining the number of imprisoned persons. Between 2019 and 2020, the number of imprisoned persons per 100000 inhabitants decreased, and the conditions for this were created by a significant increase in the use of parole for convicted persons. Such progress was largely due to the corrections to the Criminal Procedure and Penal Code of the Republic of Lithuania, which came into force from the 1st of July, 2020, as well as the more frequent imposition of court sentences in practice that are not related to deprivation of liberty.

The work consists of four main parts: a discussion of the development of the regulation of probation in Lithuania, an analysis of the problems of the application of probation, an analysis of the procedure for the execution of probation on probation from prison, and reviews of the procedure and problematic aspects of the execution of the sentence after probation. The first part of the work discusses the concept of probation, which is not presented in the legal acts of the Republic of Lithuania. The main goals of the institute of probation are analyzed, presenting the concept of resocialization as the main goal of this institute, as well as an overview of the practice of application of this institute and the development of regulation in Lithuania.

The second part analyzes the problematic aspects of the application of the parole institute, which are presented by analyzing the general conditions of the application of parole, attention is drawn to the fact that in Lithuania, from 2020 July 1 the articles of the Penal Code and Probation Laws that have come into force, which had an influence on the process of the execution of sentences, the problem of punishments given to convicts is analyzed, differentiated according to the severity of the committed crime, the application of the parole institute to individual groups of persons is reviewed, the problem of the distribution of competences of the subjects of the application of parole is presented and analyzed, intensive supervision is analyzed application to convicts and regulation of non-application of parole from prisons.

The third part of the work reviews the obligations and prohibitions applied to convicts during the probation process, the programs for convicts carried out by the probation services, and statistics are presented. Also, the third part discusses the conditions for termination of probation and execution.

The last part of the paper analyzes the possible prospects of the parole institute, presenting statistics and probable trends. Emphasizes the importance of more frequent application of probation.